

Makale Künyesi (Araştırma): Yüceol Özezen, M. (2025). Temas (etkileşimsel / etkileşimli) dilbilim ve güncel bir araştırma konusu olarak dil ilişkileri. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 403-430.

<https://doi.org/10.32321/cutad.1657470>

TEMAS (ETKİLEŞİMSSEL / ETKİLEŞİMLİ) DİLBİLİM VE GÜNCEL BİR ARAŞTIRMA KONUSU OLARAK DİL İLİŞKİLERİ

Muna YÜCEOL ÖZEZEN¹

ÖZET

Dünya tarihi aynı zamanda bir insan hareketliliği tarihidir. İnsan hareketliliğinin en önemli dilbilimsel sonucu ise dil temasları ve dil etkileşimleridir. İnsanların bireysel hareketlilikleri, bir dil için genellikle yakın vadede bir tehdit oluşturmazken daha büyük hareketlilikler (göçler, ilticalar vb.), genellikle en az iki dilin birbirlerinden gelecek etkilere açık olarak karşılaşması, en az iki dilin birbiriyle çoğu önemli dilbilimsel sonuçlar verecek biçimde temas etmesi anlamına gelmektedir. İnsan hareketliliğinin insanlık tarihi boyunca var olageldiği bilinmektedir. Bu ise, birçok toplumsal olguda olduğu gibi dilsel anlamda da tam bir sterilizasyonun olmadığı, dillerin dış yapıları kadar içyapıları bakımından da katıksız olmayabilecekleri ihtimalini gündeme getirmektedir. Buna göre, bir dil kullanıcısına hatta o dilin araştırmacısına öz gibi gelen, yalnızca *kendisine ait* gibi görünen ve bu bakımdan da *mutlak (değişmemiş ve değişmeyecek)* sanılan yapısal özelliklerin, eğilimlerin ve tercihlerin uzak veya yakın geçmişteki temasların bir sonucu, dilsel etkileşimlerin silikleşmiş mirası olma ihtimali her zaman vardır. İnsan hareketlilikleri, dil etkileşimleri ve “saf dil olmadığı” yönündeki görüşler, 1990 yılları itibarıyla dilbilim dünyasında daha açık bir terimle ifadesini bulan bir disiplinin doğmasına yol açmıştır: *Temas dilbilim*. Esasında özerk bir dilbilim disiplini olma yolunda ilerleyen, kendi terminolojisini oluşturan, kendi yöntemlerini geliştiren ve kuramsal olarak da ele alınan temas dilbilim, toplumdilbilimin içinden doğmuştur. Bu bakımdan toplumdilbilimin coğrafya, tarih, insanbilimi, budunbilimi ve hukukla kesişmesi özelliği temas dilbilim için de geçerli olmaya devam etmektedir. Dil ilişkileri sözvarlığı düzleminde gerek Batı bilim dünyasında gerekse Türkiye’deki araştırmacılar tarafından eskiden beri ele alınan bir konudur. Ancak Türkiye’deki çalışmalar daha çok dillerin sözcük alışverişlerine odaklıdır ve sözcüksel alışveriş sınırlılığında bile ilkelerin ne olduğu çok fazla dikkate alınmamıştır. Temas dilbilim ise dil ilişkilerine hem kuramsal ve ilkesel boyutta bakmakta hem de alışverişlerin ve kopyalamaların yalnızca sözcüksel düzlemde olmadığını vurgulamaktadır. Temas dilbilim, temel olarak dil hakları, dünyadaki makro ve mikro dil bölgeleri, bu bölgelerdeki dilsel miraslar, dillerin karışması ve dilsel melezlenme, yeni dillerin doğuşu ve dil ölümleri gibi konuları incelemektedir. Bugün Batı literatüründe temas dilbilimle ilgili geniş bir literatür oluşmuş durumdadır. Başlangıç çalışmaları genel ilkelerin değerlendirildiği, temas dilbilimin kuramsal olarak düşünülüp genel çerçevesinin çizildiği *el kitabı* özelliğindeki çalışmalardır. Yakın zamandaki çalışmalar ise daha çok spesifik

¹ Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Prof. Dr. mozezen@cu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-1880-2143>

olarak bir dilin tarihsel veya çağdaş dil ilişkilerinin veya spesifik olarak bir dil bölgesindeki dil ilişkilerinin ortaya çıkarılması amacıyla yapılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Temas dilbilim, dil ilişkileri, dil etkileşimleri, yerdilbilim, dil çevresi, dilbilimsel tipoloji, dil evrensellikleri.

CONTACT LINGUISTICS AND LANGUAGE RELATIONS AS A CURRENT RESEARCH TOPIC

ABSTRACT

World history is also a history of human mobility. The most important linguistic consequence of human mobility is language contacts and language interactions. While individual movements of people do not generally pose a threat to a language in the near time, larger movements (migrations, asylums, etc.) generally mean that at least two languages come into contact with each other, open to influences from each other, and at least two languages come into contact with each other in a way that gives many important linguistic results. It is known that human mobility has existed throughout human history. This brings to the agenda the possibility that there is no complete sterilization in the linguistic sense, as in many social phenomena, and that languages may not be pure in terms of their internal structure as well as their external structure. Accordingly, there is always the possibility that the structural features, tendencies and preferences that seem *essence* to a language user or even to a researcher of that language, that seem to *belong only to him* and therefore are thought to be *absolute (unchanged and will not change)*, are a result of contacts in the distant or recent past, a faded legacy of linguistic interactions. Human mobility, language interactions and the views that “There is no pure language.” have led to the emergence of a discipline that has been expressed with a clearer term in the world of linguistics as of the 1990s: *Contact linguistics*. In fact, contact linguistics, which is on its way to becoming an autonomous linguistic discipline, creates its own terminology, develops its own methods, and is also considered theoretically, emerged from sociolinguistics. In this respect, the intersection of sociolinguistics with geography, history, anthropology, ethnology and law continues to be valid for contact linguistics as well. Language relations is a subject that has long been addressed at the level of vocabulary by researchers both in the Western scientific world and in Turkey. However, studies in Turkey are more focused on the lexical exchange of languages, and even in the limited lexical exchange, the principles are not taken into consideration. Contact linguistics, on the other hand, looks at language relations both theoretically and in principle, and emphasizes that exchanges and copies are not only at the lexical level. Contact linguistics basically examines issues such as language rights, macro and micro language regions in the world, linguistic heritage in these regions, mixing of languages and linguistic hybridization, the birth of new languages and language deaths. Today, an extensive literature on contact linguistics has emerged in Western literature. Initial studies are handbook-like studies in which general principles are evaluated, contact linguistics is considered theoretically and its general framework is drawn. Recent studies are carried out specifically to reveal the historical or contemporary language relations of a language or specifically the language relations in a language region.

Keywords: Contact linguistics, language relations, language interactions (interplays), geolinguistics, language ecology, linguistic typology, language universals.

GİRİŞ

Dilbilim, belki de en fazla, doğal insan dili konusunu diğer disiplinlerden destek alarak çözmeye çalışması bakımından dilbilgisinden ayrılır. Daha açık bir ifadeyle, doğal insan dili yalnızca bu dilin kendisine bakılarak çözülemez ve nihai gayesi büyük resmi görmek olan dilbilimci için çoklu düşünmek ve sıklıkla da disiplinlerarası çalışmak kaçınılmazdır.² Çünkü esasında doğal insan dili; çevre, doğa, toplum, kültür, tarih, ruhsal durum, sinir ağları, akıl yapısı / biliş gibi çok bileşenli bir sistemin bir ürünü, bir çıktısıdır. Buna göre, dilbilim araştırmacıları doğal insan dilini şu 4 temel düzlem sınırlılığında, ancak başka birçok disiplinin bulguları ışığında anlamaya çalışırlar:

- 1- En küçük parçanın / birimin tespitine ve betimlenmesine odaklanan *sesbilgisi* (*phonetics*),
- 2- Küçük parçanın / birimin tespitine ve betimlenmesine odaklanan *biçimbilgisi* (*morphology*),
- 3- Büyük parçanın / birimin tespitine ve betimlenmesine odaklanan *sözdizimi* (*syntax*) ve
- 4- En büyük ve en geniş bağlamlı parçanın / birimin tespitine ve betimlenmesine odaklanan *anlambilgisi* (*semantics*).

Bu temel düzlemler, genel olarak geçtiğimiz yüzyılın başı itibarıyla *sesbilim* (*phonology*), *sözcükbilim* (*lexicology*), *sözlükbilim* (*lexicography*), *metindilbilim* (*textlinguistics*), *edimbilim* (*pragmatics*) gibi yeni alt düzlemler üretmiştir, üretmeye de devam etmektedir. Hatta 19. yüzyılda başlayan ve herhangi bir dilin betimlenmesi sınırını aşan *karşılaştırmalı dilbilim* (*comparative linguistics*), *genel dilbilim* (*general linguistics*), *tarihsel dilbilim* (*historical linguistics*), *yerdilbilim* (*geolinguistics*), *kökenbilgisi* (*etymology*), *dil kronolojisi* (*glottochronology*) düzlemleri de günümüzde dilbilimsel tipoloji (*linguistic typology*), *dil dokümantasyonu* (*language documentation*), *dil atlaslaması / dil haritalaması* (*language atlasing / language mapping*) ve *dil evrenselliği* (*linguistic universals*)³ gibi kısmen özerk alanları doğurmuş, dünya dillerini belgeleme çalışmaları heyecan verici bir görünüm almıştır (belli başlı tipoloji projeleri ve dil ve lehçe belgeleme çalışmalarıyla ilgili genel bilgi için bk. Bosnalı vd., 2016 ve Yüceol Özezen, 2021a). Üstelik bunlar doğal insan dilinin salt kendisi odağında yapılan çalışmalardır; başka disiplinlerle etkileşimli olarak yapılan *toplumdilbilim* (*sociolinguistics*), *adli dilbilim* (*forensic linguistics*), *ruhdilbilim* (*psycholinguistics*), *sinirdilbilim* (*neurolinguistics*), *bilişsel dilbilim* (*cognitive linguistics*), *dil felsefesi* (*linguistic philosophy, philosophy of language*), *nicel / istatistiksel dilbilim* (*quantitative*

² Benzetme yapmak gerekirse, doğal insan dili, konusu kendisi olan bir filmin yalnızca başkahramanı olabilir, tek kahramanı değil.

³ Türkiye’de çok yeni olan ve şimdilik makale ve bildiri gibi daha küçük çaplı araştırmaların yapıldığı bu alanlarla ilgili olarak ilki çeviri olan şu üç kitap çalışmasından söz etmek uygun olacaktır: 1- B. Comrie, *Dil Evrensellikleri ve Dilbilimsel Tipoloji* ((Çeviren: İ. Ulutaş, Hece Yayınları, Ankara 2005), 2- F. Karabulut, *Türk Dilinde ve Dünya Dillerinde Edilgen Yapı Tipolojisi (Dilbilimsel Bir İnceleme)* (Grafiker Yayınları, Ankara 2011), 3- M. Özgen ve Ö. Koşaner, *Dünya Dillerinden Örneklerle Dilbilimsel Tipoloji* (Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2016).

linguistics), *politik dilbilim* (*political linguistics*), *medya dilbilim* (*media linguistics*), *insandilbilim* (*anthropological linguistics*), *budundilbilim* (*ethnolinguistics*), *bilgisayarlı dilbilim* (*computational linguistics*), *çevredilbilim* (*ecolinguistics*) gibi alanlar da başka mecralarda gelişmeye devam etmektedir.

Bugün gelinen noktada, bir dilin sesbilgisi, biçimbilgisi, sözdizimi ve anlambilgisi olarak sıralanan 4 temel düzlemindeki ve bunlarla az çok ilişkili diğer düzlemlerindeki değişimlerin, yeni eğilimlerin veya tercihlerin genellikle o dilin kendi dinamikleriyle ilgili olmadığı, yeni değişimlerin, eğilimlerin ve tercihlerin büyük ölçüde başka dillerle kurulan ilişkiler (temaslar)⁴ sonucunda ortaya çıktığı ve bazı yapısal özelliklerin başka bir dilin silikleşmiş mirası olabileceği anlaşılmıştır. Hatta bazı diller bir başka dille öylesine yoğun ve derinlikli ilişkiler kurarlar ki, dil ilişkileri bakımından *dil çiftleri* oluştururlar: Türkçe-Arapça, Türkçe-Kürtçe, Türkçe-Yunanca, Türkçe-Gürcüce gibi (Siemund, 2008, s. 6).⁵ Bir dilin ancak başka bir dille etkileşim sonucunda gelişebileceğine (Vendryes, 1996, ss. 2-13), hatta saf bir dil olmadığına (Can-Kayabaşı, 2015, s. 7) ilişkin görüşler de bu dönemde dillendirilmeye başlamıştır. S. Grey Thomason, “Dil teması nerededir?” sorusuna şu cevabı vermektedir: “Dil teması her yerdedir: Bugün herhangi bir dilin tamamen izole kaldığına ve başka herhangi bir dille temas etmediğine ilişkin hiçbir kanıt yok. (...) Dil temasları bir istisna değil normdur. Konuşurları bir veya birkaç yüzyıldan daha uzun bir süre başka herhangi bir dille temas etmemiş bir dil bulsaydık şaşırırmaya hakkımız olurdu.” (2001, s. 8-10). Yine Grey Thomason’un, “Dil ilişkilerinin tarihi nedir?” sorusuna verdiği cevap da çarpıcıdır: “Diller kesinlikle binlerce yıldır, hatta insanlığın başlangıcından beri etkileşim hâlinde. Bunun için bir tarih verilemez.” (2001, s. 6). Böylece dilbilim kendisini yine ve yeniden başka bazı disiplinlerin hemen yanı başında hatta onların tam da içlerinde bulmaktadır: *Coğrafya, tarih, toplumbilim, insanbilim, budunbilim* hatta *siyasetbilim* ve dolayısıyla *hukuk*.⁶

⁴ Bosnalı vd., bu anlamda *dil teması* yanında *dil değinimi* terimini kullanmayı tercih ediyorlar (2016, s. 36). C. Doğan ise -lehçe ilişkileri odaklı olmak üzere- *temas* ve *karşılaşma* terimlerini kullanıyor (2022).

⁵ Çift oluşturan dillerin birbirlerine etki oranları genellikle aynı değildir. Örneğin Türkçe-Arapça ilişkisinde Arapça, Türkçe-Kürtçe ilişkisinde ise Türkçe daha etkin olan dillerdir.

⁶ 1990 yıllar itibarıyla dilbilimciler ve hukukçular tarafından *ana dili-hukuk* ilişkisi kurulmuş ve *dilbilimsel insan hakları* konusu çok yönlü olarak tartışılmaya başlamıştır. Bu konuda Batı literatüründe akla gelen ilk çalışma, T. Skutnabb Kangas ve R. Phillipson’un “Linguistic Human Rights, Past and Present” adlı çalışmaları (2017). Bu çalışma, ilk kez yayımlandığı 1994 yılından bu yana alanın en çok başvurulacak kaynaklarından biri olmuştur. Türkiye’de dil hakları konusunda yayımlanmış en geniş kapsamlı çalışma ise, B. Bilmez’in editörlüğünde yayımlanan *Türkiye’de Dil Hakları ve Dilsel Çoğulluk* adlı çalışmadır (2021). Bu çalışmada, yalnız herhangi bir ulusun dilinin bir başka ulusun veya etnik grubun dilini baskılaması değil Türkçenin bölge ağızlarının İstanbul Türkçesi karşısında zayıflayıp yok olması da bir hukuk sorunu olarak tartışılmaktadır. Dillerin (ve lehçelerin) yaşamasının hukuksal bir sorun gibi algılanması, doğal olarak *dil aktivizmi* (*language activism*) gibi bir kavramı doğurmuştur. Bu ise, dil araştırmacısını ve dil aktivistini yasal ve toplumbilimsel sorumluluklarının ne olup ne olmadığını düşünmek zorunda bırakmaktadır (konunun tartışılmasıyla ilgili olarak bk. De Korne, 2021 ve Cutler vd., 2025).

Bu bağlamda, dilbilim dünyasındaki *birey*, *topluluk* / *toplum-dil* ilişkilerine yönelik bazı yaklaşımların ve betimleme alanlarının, günümüzde daha güncel hâle gelerek daha özerk bir görünüm kazandığı anlaşılmaktadır. Bunun bazı nedenleri var: Bilindiği üzere, insan hareketliliği tarih boyunca var olagelmıştır. Ancak belirleyici olan ve toplumsal (burada dilbilimsel) değişim ve dönüşümlere neden olan hareketlilikler genellikle toplu hareketliliklerdir. Çünkü insanların bireysel hareketlilikleri, bir dilin -deyim yerindeyse- kaderini etkilememekte, bir dil için kısa vadede genellikle bir tehdit oluşturmamaktadır.⁷ Ancak toplu göçler, yeni kalabalık yerleşimler, ilticalar gibi büyük hareketlilikler, genellikle en az iki dilin birbirlerinden gelecek etkilere açık olarak karşılaşması, en az iki dilin birbiriyle çoğu önemli dilbilimsel sonuçlar verecek biçimde temas etmesi anlamına gelmektedir. Bugün dünyanın giderek daha küçük bir küreye döndüğü ve insan ve toplum ilişkilerinin ve bunun sonucunda da dil ilişkilerinin belki de tarihte görülmemiş ölçüde yoğunlaştığı ve hızlandığı bir çağı yaşıyoruz. Böyle bir gerçeklik karşısında bilimsel disiplinlerin de kendilerini yeniden üretmeleri kaçınılmaz hâle gelmektedir. İşte böylesi bir çağda ilgi gören ve kısmen gelenekselleşmiş dilbilim disiplinlerinin kendilerini yeniden üretmelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan alanlardan biri, *yerdilbilim* (*geolinguistics*)⁸, diğeri ise *temas dilbilim* (*contact linguistic*)’dir.⁹

AMAÇ

Bu çalışma, bunlardan *toplumdilbilimin* içinden doğmuş olan temas dilbilimin¹⁰ Batı ve Türkiye literatürlerindeki genel durumunu değerlendirmek ve Türkiye’deki dil araştırmacılarına dil ilişkileri çalışmalarının genel çerçevesini sunmak üzere hazırlanmıştır. Ancak çalışmanın hacminin belli bir sınırdan tutulması zorunluluğu nedeniyle çerçeve büyük ölçüde müstakil eserlerle çizilmiştir. Öte yandan, dil temasları yalnızca iki veya daha çok dilin temasından ibaret değildir; bir dilin kendi lehçe ve ağızları da birbirleriyle etkileşim hâlinde olabilirler. Esasında zaten anlaşılabilen

⁷ Bu cümleden yola çıkarak burada, bireyin dilsel değişimlerde etkin olmadığı görüşünün savunulduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Nitekim W. Labov’un da belirttiği gibi, bireyin dilsel özerkliğinin, üyesi olduğu dil üzerindeki dönüştürücü etkisi yadsınamaz (Aşkın Balcı, 2020, s. 307). Ancak bireyin dilsel kullanımlarının ve böylece ortaya çıkan varyantların üyesi olduğu dil üzerindeki etkileri, daha çok bir başlangıç noktası olabilir. Başlangıç noktası ile o dilin varlığının tehlike altına girmesi arasındaki süre ise görece çok uzundur veya belki bireysel dil kullanımları o dilin varlığı için hiçbir zaman bir tehdit oluşturmaz.

⁸ Türkiye’de *geolinguistics* terimi, ilk olarak 1939 yılında Fransızca *géolinguistique* biçimiyle S. A. Dilemre tarafından kullanılmıştır. 20. yüzyılın ilk yarısında Avrupa’da başlayan yerdilbilim geleneği, aynı yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla daha çok ABD’deki dilbilimciler tarafından sürdürülmüştür. Hatta M. Pei, 1965 yılında The American Society of Geolinguistics’i (“Amerikan Yerdilbilim Derneği”ni) kurmuş ve bu dernek 1974 yılında *Geolinguistics* dergisini yayımlamaya başlamıştır. Dernek 1985 yılından bu yana da her yıl uluslararası konferanslar düzenlemektedir.

⁹ İngilizce *contact linguistics* terimini Türkçeye *temas dilbilimi* olarak çeviren ilk araştırmacılardan biri S. Eker’dir (bunun için bk. örneğin Eker, 2009). Can ve Kayabaşı ise bu terimi Türkçeye, *etkileşimsel dilbilim* olarak çevirmişlerdir (2015, s. 7).

¹⁰ Llamas vd.’nin (2006), *The Routledge Companion to Sociolinguistics* adlı çalışmalarında yer alan 25 yazının 5’inin konusu, temas dilbilimin en genel konularıdır: “Multilingualism”, “Creoles and Pidgins”, “Koineization”, “Colonial and Postcolonial Varieties” ve “Language Death”.

konuşurların karşılaşmasıyla ortaya çıkan lehçe ve ağız temasları, daha özel bir yaklaşımla *temas lehçebilimi / lehçe teması (ilişkileri)* başlıklarıyla ele alınmaktadır (Fernández-Mallat ve Nycz, 2025; Doğan, 2022 gibi). Bu çalışma, temas lehçebilim alanını genel çerçeve, literatür ve terminoloji yönünden betimleme iddiasında değildir ve bu alanla ilgili verilen bilgiler, kısa değinmelerden ibarettir.

TEMAS DİLBİLİM VE DİL İLİŞKİLERİ ÇALIŞMALARINA GENEL BİR BAKIŞ

Toplumsal / Siyasal Arka Plan ve Çalışmaların Temel Motivasyonları

Küreselleşme, “500 yıl önce Amerika’nın keşfi ile başlayıp Aydınlanma Çağı’nın evrenselliğinde devam eden bir süreç olan” (Kaya-Aydemir, 2011, s. 18), ancak 1980’li yıllarda terminolojik bir farkındalıkla güncellik kazanan bir olgudur.¹¹ İnsan yaşamını her boyutuyla etkileyen ve değiştiren bu olgu, toplu insan hareketliliklerinin ve böylece farklı dillerin ve kültürlerin yakın temaslarının arttığı bir süreç başlatmıştır. Ancak bu süreç, *yerlerinde* kalan toplumların bile küresel değişimlerden gelen etkiler karşısındaki dirençlerinin kırıldığı ve uzak temaslarla bu toplumlarda da köklü değişimlerin gözlemlendiği bir süreç olmuştur. Toplumsal ve siyasal bir olgu olan küreselleşme, dil ilişkileri çalışmalarına da belli bir ivme kazandırmış ve bu çalışmalar 1990’lı yıllar itibarıyla, daha çok toplumdilbilimin alt disiplini olarak ortaya çıkan *temas dilbilim* adı altında yapılmaya başlamıştır. Ancak bu disiplin, *dilbilimsel tipoloji* ve *dil evrensellikleri* çalışmalarına yer yer paralel, yer yer de bu çalışmalarla kesişen yollarda yürümektedir.

Esasında, dil araştırmacılarının bir dildeki *yabancı* unsurlara, özellikle *yabancı* sözcükbirimlere öteden beri ilgi duydukları bilinmektedir. Buna göre, dil ilişkileri çalışmalarının tarihinin ilk dilbilgisi çalışmalarının yapıldığı zamanlara kadar uzandığı kabul edilecektir. Ancak bugün, dil ilişkileri büyük ölçüde kendi terminolojisini oluşturan, kendine özgü yöntemler kullanan ve kendi kuramlarını geliştiren başlı başına ve üretken bir alt dilbilim disiplinine dönmüş durumdadır. Temas dilbilim çalışmalarının en büyük motivasyonu, dünyada dezavantajlı grupların dillerinin hızla yok olduğunun veya yok olma tehlikesi yaşadığının farkına varılması¹² ve bunun hukuksal bir sorun

¹¹ H. M. Yüceol, *küreselleşme*’yi, neyi içerdiği ve süreç içinde gerçekten küresel bir kültür yaratıp yaratmadığı bakımlarından halen tartışılan, çok bileşenli, karmaşık bir kavram olarak değerlendirmektedir. Tarihsel ve toplumbilimsel olarak görece belirsiz olan bu kavram, Yüceol’a göre ekonomik anlamda daha açık ve yalın gerçekler içermektedir (2025, s. 107).

¹² Uluslararası düzeyde sivil veya resmî birtakım kurum ve kuruluşların (dil merkezleri, araştırma kurumları, sivil toplum örgütleri vb.) ve bu çerçevedeki dil araştırmacılarının yok olmakta olan dillere karşı hassasiyetleri, dil temasları konusuna olan ilgiyi daha da arttırmış, bu alanda büyük çaplı birçok proje hayata geçirilmiştir. Bosnalı vd., bu kurum ve kuruluşlardan bazılarını şöyle sıralamışlardır: Linguistic Society of America, Linguistic Society of Japan, The German Linguistic Society, Terralingua, UNESCO-Endangered Languages Committee, UNESCO-International Clearing House for Endangered Languages, Foundation for Endangered Languages, The World Languages Documentation Centre, Linguapax, Federation of Aboriginal and Torres Strait Islander Languages, Alaska Native Languages Centre, Yukon Native Language Centre, Yinka Dené Language Institute (2016, ss. 44-53). Ancak dünya dillerinin belgelenmesi, dil temas noktalarının tespiti ve yok olmakta olan dillerin yaşaması konularında çalışma yürüten bütün sivil veya resmî

olarak tartışılmasıdır. Bu bakımdan temas dilbilim çalışmaları *dil dokümantasyonu* ve *dil atlaslaması / dil haritalaması* çalışmalarıyla da iç içe geçmiş durumdadır. Öte yandan temas dilbilimi, giderek daha çok yaygınlaşan, dilde yapısal bir mutlakiyet ve dokunulmazlık olmadığı fikrinden de beslenmektedir.

Temas Dilbilim ve Dil İlişkileri Çalışmalarının Genel Çerçevesi

Bir temas dilbilim araştırmacısı olan D. Winford'un "Theories of Language Contact" başlıklı çalışmasında dil ilişkileriyle ilgili olarak verdiği bilgiler, bize disiplinin genel çerçevesini ve kabullerini sunmaktadır: "Dil teması, iki veya daha fazla dilin kullanıcıları arasındaki dilsel etkileşimdir. Etkileşim, bireysel ikidillilikle sonuçlanabileceği gibi toplumsal ikidillilikle de sonuçlanabilir. Dil temaslarının incelenmesi, dilsel değişimleri, dil kayıplarını ve yeni dillerin doğuşunu anlamak bakımından önemlidir. Kuramlar genel olarak ödünçleme (kopyalama), kod değiştirme / dilbilimsel karışma ve kreol oluşumu aşamalarına odaklanmaktadır. Ödünçlemeler (kopyalamalar) zaman zaman dayatmanın bir sonucu olarak da ortaya çıkabilmektedir ve genel olarak yüksek prestijli bir dil düşük prestijli bir dile yapısal özellikler aktarmaktadır. Bir temas dilbilim kuramı, çerçevesini oluştururken dilbilimsel olduğu kadar toplumbilimsel ve ruhdilbilimsel yaklaşımları da dikkate almalıdır. Bu bakımdan bir temas dilbilim çalışması çok disiplinli bir yapıya sahip olmak zorundadır. Herhangi bir dille temas eden bir dil, genellikle sesbilgisi, biçimbilgisi ve sözdizimi düzlemlerinde etkilenir. Ancak bir başka dille temas eden bir dil kullanıcısının zihinsel süreçlerinde de köklü değişimler ortaya çıkar. Temas dilbiliminin bu çok disiplinli yapısı, bu alanda yapılan çalışmaların standardizasyonunu ve kapsayıcı bir kuramın ortaya konulmasını da güçleştirmektedir." (2019, ss. 51-74).

Literatür Özeti

Bu güçlüğe rağmen (ve aslında bu güçlüğü ortadan kaldırmak üzere), temas dilbilim ve dil ilişkileri (temasları, etkileşimleri) kavramlarının öne çıktığı şu kısa zaman diliminde -yani 20. yüzyılın son çeyreği itibarıyla- bile yapılan çalışmaların ve geliştirilen projelerin sayısı ve bu alandaki literatürün genişliği şaşırtıcı bir görünüme ulaşmıştır. Tamamının ancak monografik bir kitapla değerlendirilebileceği bu çalışmaların en çok dikkati çekenleri şöyle sıralanabilir:¹³

kurum ve kuruluşların her zaman tek amaçlarının bilim yapmak olmadığı, bazı kurum ve kuruluşların başka misyonları olduğu da bilinmelidir. Örneğin, bir yaz kursu olarak başlayıp bugün dünyanın en etkili dil araştırma kuruluşlarından birine dönüşen ve 2022 itibarıyla 98 ülkede yürütülen 1.631 dil projesinde yer alan SIL (Summer Institute of Linguistics), kendi web sayfasında inanç temelli olduğunu belirtmekte ve misyonunu şöyle açıklamaktadır: "Tanrı'nın sevgisinden ilham alarak anlamlı gelişimi, eğitimi ve Kutsal Kitap'la [İncil'le] etkileşimi ilerleten dil uzmanlığımızı uygulamak için savunuculuk yapıyor, kapasite oluşturuyor ve yerel topluluklarla birlikte çalışıyoruz." (<https://www.sil.org>, erişim tarihi: 30.01.2025). 1919 yılında SIL adıyla kurulan bu kuruluş, 1992 yılında adını SIL Global olarak değiştirmiştir. 70 yıldır süren ve dünyanın en çok ilgi gören dil belgeleme projelerinden biri olan *Ethnologue* de SIL Global destekli bir projedir.

¹³Son yıllarda, özellikle Oxford, Routledge, Wiley Blackwell, De Gruyter, Brill gibi önemli yayınevleri tarafından yayımlanan dil ilişkileri kitaplarının kapakları genellikle, asimetrik renk

Weinreich (2010): İlk baskısı 1953'te yapılmış olan bu kitap, dil ilişkileri konusunu kavramsal olarak ve geniş kapsamlı bir biçimde ele alan ilk çalışmalardan biridir.

Heymes (1971): 1968 yılında West Indies Mona Üniversitesi tarafından Jamaica'da düzenlenen konferans bildirilerinden oluşan bu kitap, uluslararası katılımlı ilk çalışmalardan biridir. Bu bildirilerde Hindo-Aryan dillerle Dravid dillerinin ilişkilerinden, Haiti'de, Vietnam'da, Tanzania'da ve Sierra Leone'deki dil durumlarına, Porto Riko İspanyolcasından Hawai İngilizcesine, Filipin ve Jamaica kreollerinden Swahili kreolüne, Surinam'daki Saramacca Tongo İngilizcesinden kuzeybatı Pasifik'te bir ticaret pidgini olarak ortaya çıkan Chinook Jargonu'na kadar birçok yeni dil ele alınmıştır.

Grey Thomason (2001): 310 sayfalık bu çalışma da temas dilbilim alanına ve dil ilişkileri konusuna ilgi duyanlara yönelik temel başvuru kitabı özelliğindedir. Kitap “Dil ilişkisi nedir? Dil ilişkisi nerededir? Dil ilişkilerinin tarihi nedir? Etkileşim içindeki insan topluluklarının durumu nedir? Etkileşime giren dillere ne olur?” gibi temel sorular çerçevesinde hazırlanmıştır.

Siemund vd. (2008): Bu, hem dil ilişkilerinin kavramsal olarak tartışıldığı hem de bazı spesifik dil ilişkilerinin ele alındığı 359 sayfalık ve 14 yazılık bir kitaptır. Yazarları arasında B. Comrie ve L. Johanson gibi alanın tanınmış isimlerin de yer aldığı bu kitapta, T. Stolz'un “Total Reduplication vs. Echo-Word Formation in Languages Situations” başlıklı yazısı Türkçe bakımından da özellikle önemlidir. Stolz, potansiyel dil evrensellerinin dil ilişkilerinde nasıl davrandıkları sorusuna Türkçe, Yiddiş ve Hint dilleri bağlamında cevap aradığı bu yazısında, Türkçenin bir parametresi olan *kitap mitap* (“*boks and X*”) paterninin Arapçaya, Kürtçeye, Yunancaya, Gürcüceye, Ermeniceye, Lezgiceye, Ossetçeye, Roman dillerine, Bulgarçaya, Arnavutçaya ve Macarcaya nasıl kopyalandığını anlatmakta ve bu türden *çoğaltmalar*'ın (“*reduplication*”ların) o parametreyi potansiyel bir dil evrenseline dönüştürdüğünü ileri sürmektedir (2008, ss. 107-132).

Norde vd. (2010): Almanya'daki Sorbların¹⁴ diliyle Almanca ilişkisi, ABD'de kullanılan Estonca, Hollanda'da kullanılan Türkçe, Flemenkçe-İsveççe ilişkileri gibi konuları ele alan 10 yazının yer aldığı 230 sayfalık bir kitaptır.

Grant vd. (2019): 757 sayfadan oluşan bu hacimli kitap, bir giriş bölümünden sonra sıralanan 33 yazıdan oluşmaktadır. Kitapta İngilizce, İspanyolca gibi *daha çok bilinen* dillerin yanı sıra Nijer'in kuzey Songay dillerinden biri olan Tagdal dili, bir Batı Çad dili olan Goemai, Berberice, Osetya'nın yerli ve İranî halklarından biri olan Osetlerin dili, Yeni Aramice, Hindistan'daki Dravid dillerinden biri olan Malalayam dili, Kamboçya'nın resmî dili Kimer, Orta Avustralya'da konuşulan Aborjin dillerinden biri olan Warlpiri, Papua Yeni Gine'nin resmî ve en çok kullanılan kreolü olan Tok Pisin, Papua Yeni Gine'nin doğusunda yer alan Solomon Adaları ülkesinde 16 adadan oluşan ve *Resif Adası* olarak adlandırılan bölgenin dili, ABD'de Alaska'ya bağlı bir adada ve Rusya Federasyonu'nda Kamçatka Krayı'na bağlı adalarda konuşulan bir Eskimo-Aleut dili olan

geçişlerini gösteren görsellerdir, hatta bazıları renk cümbüşü biçimindedir. Bu kapak görselleri, dünya dillerinin katışıksız bir görünümde olmadığına ve dillerin iç içe geçmişliğine vurgu yapıyor gibi görünmektedir.

¹⁴Almanya'da resmî azınlık statüsünde yaşayan bir batı Slav halkı.

Unangam Tunuu, Paraguay'ın İspanyolcadan sonraki ikinci resmî dili olan yerli Guaranî, Orta Atlas Okyanusu'nda, Moritanya ve Senegal açıklarında *Yeşil Burun Cumhuriyeti* olarak da bilinen adalar ülkesinin dili olan Cape Verde kreolü gibi *daha az bilinen* dillerle ve aşağı Mississippi Vadisi'nin dilsel görünümüyle ilgili betimlemeler içermesi bakımından önemlidir.

Darquennes vd. (2019): Tespit edilebildiği kadarıyla bu, dil ilişkileri konusunu kuramsal ve kavramsal açıdan ele alan en geniş hacimli kitaptır. 853 sayfalık ve 64 yazılık bu kitapta özel olarak hiçbir dil, ilişkileri bakımından ele alınmamış, konu yalnızca kavramsal ve kuramsal sınırlarda tutulmuştur. Kitapta 5 bölüm yer almaktadır: “1- Dil İlişkilerinin Dilbilimsel Görünümleri”, “2- Dil İlişkileri ve Birey”, “3- Dil İlişkilerinin Toplumsal Görünümleri”, “4- Yöntem Konuları” ve “5- Komşu Disiplinlerle Etkileşim”. 5. Bölüm, dil ilişkileri araştırmalarının insanbilimiyle, sömürge araştırmalarıyla, ekonomiyle, eğitim bilimleriyle, hukukla, edebiyat araştırmalarıyla, medya ve iletişimle, siyasetle, toplumsal psikolojiyle ve çeviri çalışmalarıyla etkileşimini vermesi bakımından dikkat çekicidir.

Hickey (2020): İlk baskısı 2010 yılında yapılan ve 2020'de genişletilerek yeniden basılan 863 sayfalık ve 40 yazılık bu kitapta genel hatlarıyla, erken dönem Hint-Avrupa dilleri, Germen dilleri, Amerikan İngilizcesi, Afrika İngilizcesi, Karaip kreolü, Roman dilleri, Portekizce temelli kreoller, Kelt dilleri, Slav dilleri, Fin-Ugor dilleri, Balkan dilleri, Türk dilleri¹⁵, Afro-asyatik diller, Kuzey Amerika dilleri, Maya dilleri, Güney Amerika dilleri, Afrika dilleri, Sibiry dilleri, Çin'deki diller, Yeni Gine dilleri, Güney Asya dilleri, Pasifik dilleri, dil ilişkileri bakımından değerlendirilmiştir.

Adamou vd. (2021): Dil ilişkilerinin toplumsal, edimbilimsel, bilişsel ve tipolojik boyutlarının ele alındığı 559 sayfalık bu kitaptaki “Dilbilimsel Bölgeler (Alanlar)” bölümü Türkçe bakımından da önemlidir. Çünkü burada sıralanan ve betimlenen dil bölgeleri Polinezya, Melanezya, Kuzey Amerika, Batı Afrika'nın yanı sıra Balkanlar, Anadolu ve Asya'dır.

Adamou vd. (2023): Dil ilişkilerinin kavramsal çerçevesi konusunda yetkin çalışmalardan biri olan bu kitap, 208 sayfalık küçük hacmine rağmen dil ilişkileri konusunun kavram ve terimlerinin tartışıldığı ve sınırların çizilmeye çalışıldığı bir temel başvuru kitabı görünümündedir. Bu kitabın yazarlarından E. Adamou, *A Corpus-Driven Approaches to Language Contact (Endangered Languages in Comparative Perspective)* adlı çalışmasıyla (2016) da dikkati çekmektedir. Adamou, bu son çalışmasında Yunanca, Trakya Roman dilleri ve Türkçe dil ilişkilerine de yer vermiştir.

Pfandenhauer vd. (2024): 356 sayfalık ve 12 yazılık bu kitapta, Bulgaristan'daki dil ilişkileri, Fas Arapçası-Fransızca ilişkileri, Cebelitarık Yanito dili¹⁶ Menonitlerin¹⁷ dili, İsrail'deki Filistinli çokdilliler, Batı Afrika ve Ekvator Ginesi dilleri, Meksika ve İspanya

¹⁵ Kitapta Türk dil ilişkileri L. Johanson tarafından ele alınmıştır.

¹⁶ Yanito, Llanito veya Endülüs İspanyolcası olarak da adlandırılmaktadır.

¹⁷ Bir bölümü Hollanda-Kuzey Almanya, bir bölümü ise İsviçre-Güney Almanya kökenli bir Kanada halkı.

İspanyolcaları, İspanyolca-Arapça ilişkileri gibi konular ele alınmıştır. Kitapta, çağdaş küresel göç akışları göz önünde bulundurularak eşitsiz veya yalnızca sembolik siyasal güce sahip halkların dilleriyle bu halkların grup kimliği arasındaki ilişkiler ve dil temaslarının dilsel ve toplumsal sonuçları, özellikle Latin dilleri, Semitik diller ve İngilizce bağlamında değerlendirilmiştir.

Dil temaslarını genel çerçevede ele alan bu gibi temel başvuru kitaplarının yanı sıra, bir dilin bütün temas noktalarını veya bir dil bölgesindeki bütün temasları spesifik olarak ele alan bazı çalışmalar da vardır. Bunlardan biri, Lucas vd.'nin (2020), 689 sayfalık çalışmasıdır. Bu çalışma, Klasik Arapça, Modern Standart Arapça ve Irak Arapçası, Mısır Arapçası, Suriye-Lübnan Arapçası gibi bildik Arap lehçeleri dışında, Anadolu Arapçası, Kıbrıs Maruni Arapçası, Nijerya Arapçası, Özbekistan Arapçası ve Maltaca gibi marjinal Arap lehçelerini vermesi ve Arapçanın uzak temas noktalarını da ele alması bakımından dikkat çekicidir (sözü geçen eserle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bk. Yüceol Özezen, 2021b). Venneman (2011), esasında hacimli bir makaledir ve yayılma alanının genişliği düşünüldüğünde dil ilişkileri bakımından betimlemesi son derece güç olan İngilizcenin ele alındığı spesifik çalışmalardan bir diğeridir. Clyne (2003), göçmenlerin İngilizcesini ve çokdillilerin İngilizceyi edinim süreçlerini konu edinmiştir. Esasında, küresel bir dil olma yolunda ilerleyen İngilizcenin dil ilişkileri, son yıllarda *World Englishes* ("Dünya İngilizceleri") başlıklı pekçok çalışmayla ele alınmaya başlamıştır. Örneğin Rautonaho vd. (2022), İngilizcenin yayılma alanlarında yaşadığı sesbilgisel ve biçimbilgisel değişimlere odaklanan bir çalışmadır. Kastovsky-Mettinger (2001)'de ise, İngilizce tarihsel dönemlerindeki (Eski İngilizce, Orta İngilizce ve Erken Modern İngilizce dönemlerindeki) ilişkileri bakımından ele alınmış, İngilizcenin bugünkü görünümüne özellikle Kelt dilleri, İskandinav dilleri, Latince ve Fransızcayla ilişkileri sonucunda yeniden yapılanarak ulaştığı belirtilmiştir.

Belirtildiği gibi, bazı temas dilbilim çalışmaları, herhangi bir dil bölgesini dil ilişkileri bakımından değerlendirme amacıyla hazırlanmıştır. Örneğin, Weinreich (2011), bir dil bölgesi olarak İsviçre'ye odaklanan bir çalışmadır. Çalışmada dil ilişkileri daha çok *ikidillilik (bilingualism)* terimiyle tartışılmış; ancak İsviçre'nin, Almanca-Fransızca, Almanca-İtalyanca, İtalyanca-Latince ve Almanca-Latince ilişkilerinin yoğun olduğu *dört dilli (quadrilingual)* bir ülke olduğu belirtilmiştir. Gautam (2021)'de karmaşık etnik dokusuyla Nepal'deki dil durumu ve dil ilişkileri ele alınmıştır. Alanın önemli uzmanlarından biri olan Glenn Gordon Gilbert onuruna yayımlanan Thornburg Panther-Fuller (2006) ise, ABD'deki dil ilişkilerini, Afro-Amerikalıların İngilizceleri ve İspanyolcaları ve ABD'de farklı dönemlerde ve bölgelerde konuşulan Almanca bağlamında değerlendiren yazılardan oluşmaktadır. Winter (1996), kuzey Sibirya, kuzey Kanada, Grönland, kuzey Pasifik bölgeleri dil ilişkilerine odaklanan 350 sayfalık bir çalışmadır. Khabtagaeva (2019) ise meraklılarını daha aşağı Sibirya bölgesine götürmektedir. 410 sayfalık bu kitapta, Kott, Ket, Assan, Arin, Yugh ve Pumpokol gibi Yenisey dillerindeki Türk, Moğol ve Tunguz dilleri ödünçlemeleri üzerinde durulmaktadır.

Dil ilişkileri çalışmalarının odak konusu *tehlikedeki diller* ve *dil ölümleri*'dir. Bu bakımdan literatürde bu vb. kavramlar çerçevesinde yapılmış birçok çalışma da dikkati çekmektedir. Bunlardan en çok dikkat çekenleri ise şöyle sıralanabilir:

Dorian (1981): İskoç Galcesi odağında hazırlanan bu çalışmadır. Çalışma ilk yayımlandığı yıllarda İskoç Galcesi *tehlike altındaki* dillerden biri olduğundan, çalışmada *dil ölümü* kavramından çok *ölürken dil değişimi* ("*language change in dying*") kavramı üzerinde durulmuştur. Bugün İskoç Galcesi İskoççanın ve İngilizcenin etkisiyle ölü dillerden biri hâline gelmiştir.

Moseley (2007): Bilgi ve bulguların haritalarla ve görsellerle desteklendiği 669 sayfalık ve 8 yazıdan oluşan bu kitapta, tehlikedeki diller, Kuzey Amerika, Latin Amerika, Avrupa ve Kuzey Asya, Güney Asya ve Ortadoğu, Doğu ve Güneydoğu Asya, Avustralya ve Pasifik ve Afrika dil bölgeleri temelinde ele alınmıştır. Kitapta bu temel (makro) dil bölgeleri alt (mikro) dil bölgelerine ayrılarak değerlendirilmiştir. T. Salminen bu kitaptaki "Europe and North Asia" başlıklı yazısında Türk dillerine geniş bir yer ayırmış, Türk dillerini ilgilendiren öncelikli alt bölgeler olarak Kıbrıs, Anadolu, Kafkasya, Orta Asya, Moğolistan, Mançurya ve Sibirya'yı belirlemiştir. Salminen, dil bölgelerini, "kesin çizgilerle ayrılan bölgeler" ve "bitişik bölgeler" olarak ayırmış, Türk dilleriyle Moğol dillerinin bitişik bölge dilleri olduğunu belirtmiştir (2007, s. 211).

Austin vd. (2011): 567 sayfalık ve 23 yazıdan oluşan bu el kitabının tanıtım yazısında, bugün dünya çapında yaklaşık 7.000 dilin konuşulduğu bilgisi verilmiş ve bu yüzyılın sonuna kadar bu dillerin en az yarısının artık konuşulmayabileceği endişesi paylaşılmıştır. Dünyadaki dilsel manzara konusundaki son gelişmelere yer veren bu kitapta, dil çeşitliliğindeki bu dramatik kaybın ardındaki nedenler, dil kayıplarının neden önemli olduğu ve nesli tükenmekte olan dilleri belgelemek ve desteklemek için neler yapılabileceği konuları değerlendirilmiştir. Böylece bu kitabın hedef kitlesinin yalnızca dil araştırmacıları değil dünya dilleri ve kültürleriyle ilgilenen herkes olduğu ifade edilmiştir.

Miyaoka vd.'nin (2007) 24 yazıdan oluşan 530 sayfalık çalışmasında ve Florey'in (2010) 14 yazıdan oluşan 304 sayfalık çalışmasında ise, ilki kaybolan ikincisi tehlikedeki olmak üzere spesifik ancak geniş bir bölgedeki dillere odaklanılmıştır.

Dünyada dillerin hızla kaybolması ve önemli bir bölümünün tehlikede olması, küresel ölçekli bir projenin de hayata geçmesine neden olmuştur: *The Endangered Languages Project*. Bir web sitesi durumundaki projenin amacı, tehlikedeki diller üzerine çalışan araştırmacılara ve bilim kuruluşlarına istedikleri teknolojileri (video, ses kaydı, doküman, çeşitli uygulamalar vb.) sunmak veya onların paylaşmak istedikleri bilgi, belge ve uygulamaları tek çatı altında toplamaktır. Proje ekibi, projenin hayata geçirilme nedenlerini şöyle sıralıyorlar: "Günümüzde insanlık büyük bir yok oluşla karşı karşıyadır: Diller benzeri görülmemiş bir hızla yok olmaktadır. Ve bu gerçekleşirken dünyaya dair benzersiz bir vizyon da kaybolmaktadır. Ölen her dille birlikte muazzam bir kültürel miras; insanların çevremizdeki dünyayla nasıl ilişki kurduğuna dair anlayışı; bilimsel, tıbbi ve botanik bilgiyi ve en önemlisi, toplulukların mizah, sevgi ve yaşam ifadesini kaybediyoruz. Kısacası, yüzyıllarca süren yaşamın tanıklığını kaybediyoruz. (...)

Dünyadaki yaklaşık 7.000 dilin yüzde 40'ından fazlası yok olma riskiyle karşı karşıyadır. Ancak bugün parmaklarımızın ucunda oyunun kurallarını değiştirebilecek araçlar ve teknolojiler var.” (<https://www.endangeredlanguages.com>, erişim tarihi: 03.06.2025). İlk denetimleri Doğu Michigan Üniversitesi First Peoples’ Cultural Council ve Institute for Languages Information and Technology tarafından yapılan proje, şu anda Hawaii Üniversitesi First Peoples’ Cultural Council ve Endangered Languages Catalogue / Endangered Languages Project (ELCat /ELP) tarafından yürütülmektedir. Proje ABD National Science Foundation ve Luce Foundation tarafından fonlanmakta ve içerikler Google (YouTube, Picasa ve Google Doc.) işbirliğiyle paylaşılmaktadır.

Temas dilbiliminin çerçevesi, terminolojisi ve yöntemleri netleştikçe giriş niteliğindeki ve dil ilişkilerinin kavramsal ve kuramsal olarak değerlendirildiği ilk çalışmalar yerlerini, bir dilin veya bir dil bölgesinin çevresel ve etkileşimsel ilişkilerini ortaya çıkarmayı amaçlayan çalışmalara bırakmaktadır ve sürekli genişleyen literatür ve artan insan hareketliliği temas dilbilimini günümüzün en güncel dilbilim disiplinlerinden birine dönüştürmektedir.

Öte yandan, temas dilbilim, günümüzdeki güncelliğini birkaç önemli dilbilimcinin öncülüğüne borçludur. Eski İskandinav dilleri, Norveççe ve Amerika yerli dilleri üzerine çalışmalarıyla tanınan Norveç asıllı Amerikalı dilbilimci Einar I. Haugen (d. 1906-ö. 1994); Afrika ve Amerika yerli dilleri üzerine yaptığı çalışmalarıyla tanınan ve aynı zamanda dilbilimsel tipoloji araştırmacısı olan Amerikalı Yahudi Joseph Greenberg (d.1915-ö.2001); Flemenkçe, Almanca, İngilizce ve Norveççe karşılaştırmalı dil çalışmalarıyla tanınan Flaman kökenli Amerikalı dilbilimci Frans van Coetsem (d. 1919-ö.2002) ve Amerika pidgin ve kreol dilbilim (creolistics) uzmanı Amerikalı Glenn Gordon Gilbert (d. 1936- -) bu bağlamda ilk akla gelen isimlerdir. Günümüz araştırmacıları, dil ilişkileri konusunu bu birikim üzerine temellendirip temas dilbilimini yeni bakış açılarıyla (örneğin bilişsel, edimbilimsel ve tipolojik bakış açılarıyla) geliştirmekte, hatta bu alt dilbilim disiplinin de kendi alt disiplinlerini yaratmasını sağlamaktadırlar. Örneğin Zenner vd. (2019) çalışmalarında, bulgularını okuyuculara *cognitive contact linguistics* (“bilişsel temas dilbilim”) alanının bulguları olarak sunmuşlardır.

Dil temasları / dil ilişkileri konusu, sıralanan bu gibi müstakil kitaplar veya burada sıralanamayacak kadar çok sayıda makaleler ve bildirler yoluyla ele alınırken bu alanda dikkat çekici dergiler de çıkmaya başlamıştır. Bunlardan biri, merkezi Almanya Berlin’de, ikinci büyük ofisi ise Hollanda Leiden’de bulunan ve birleşme kararı alan köklü yayınevleri De Gruyter ve Brill tarafından 2007 itibarıyla yayımlanmaya başlayan *Journal of Language Contact* dergisidir. Bu dergi, alanın önemli bir yayını olmaya devam ederken dil ilişkilerinin disiplinlerarasılığına vurgu yapan başka bir dergi daha yayın hayatına başlamıştır: *Linguistic Typology at the Crossroads*. 2021 yılında Bologna Üniversitesi tarafından yayımlanmaya başlayan bu dergi, hem dilbilimsel tipoloji araştırmalarının merkezi olma iddiasındadır hem de –isminden de anlaşılacağı üzere– bu alanla kesişen bütün disiplinlerle ilgili çalışmaları yayımlamayı ilke edinmiştir.

Türkiye dilbilimsel tipoloji ve dil evrenselliği araştırmalarının zayıf olduğu bir ülke durumundadır. Ancak Türk dillerinin başka dillerle etkileşimi, özellikle Türkçenin başka

dillerden aldığı ve başka dillere verdiği sözcüklerin hangileri olduğu, temas dilbilim ilke ve yöntemleri gelişmeye başlamadan çok öncesinden başlayarak ilgi gören bir konu olmuş, Türk araştırmacılar tarafından bu konuda birçok makale yazılmış, bildiri sunulmuştur.¹⁸ Ancak Türkçe dil ilişkilerini daha kapsamlı çalışmalarla ve kitap düzeyindeki yayınlarla ele alan araştırmacılar, daha çok yabancı Türkologlardır. Bu alandaki ilklerden biri, İsveçli Türkolog ve dilbilimci L. Johanson'un Almanca olarak hazırladığı ve 1992 yılında Stuttgart'ta yayımlanan *Strukturelle faktoren in Türkischen Sprachkontakten* adlı çalışmasıdır.¹⁹ Johanson, Türk dil ilişkilerini E. Haugen'in *kod kopyalama* kavramı²⁰ bağlamında ele aldığı bu çalışmasında Türkçenin tipik özelliklerini sıralayıp değerlendirmiş, böylelikle atipik eğilimler konusunda zihin açıcı olmuştur (2007, ss. 38-47). Johanson, 2002 yılında yayımlanan "Contact-induced Change in a Code-copying Framework ("Kod Kopyalama Çerçevesinde Temas Kaynaklı Değişim")" başlıklı yazısında, *kod kopyalama* kavramını bir kuram olarak öne çıkarmıştır (2002, 285-313). Yine Johanson ve H. Boeschoten tarafından *Turcologica*'nın 61. serisi olarak yayımlanan 15 makalelik *Turkic Languages in Contact* başlıklı çalışma (2006), Türk dil ilişkileri konusundaki önemli başvuru kaynaklarından biridir. Çalışmada, Balkan Türk dili ve lehçelerinin Slav dilleriyle ilişkilerinden Yakutça-Tunguz dilleri ilişkilerine ve Türkçe-Kürtçe ilişkisinden Türkçe-Almanca ilişkisine kadar çoğu çağdaş birçok Türk dili ilişkisi değerlendirilmiş, ayrıca Trabzon Rumlarının Türkçesi, Makedonya'da Batı Rumeli Türkçesi, Gagauzca, İran'da Türkçe konuları üzerine betimlemeler yapılmıştır. *Turcologica*'nın L. Johanson ve C. Bulut tarafından 2006'da yayımlanan 62. serisi ise *Turkic-Iranian Contact Areas (Historical and Linguistic Aspects)* başlığını taşımaktadır. İsminden de anlaşıldığı üzere bu seri, Türk dillerinin ve İran dillerinin yayılma alanlarındaki temaslarını eşzamanlı ve artzamanlı olarak değerlendiren yazıları içermektedir.

Türkçe dil ilişkileriyle ilgili dikkat çeken çalışmalardan biri Amerikalı Türkolog R. Dankoff'un *Armenian Loanwords in Turkish* adlı çalışmasıdır (1995). Dankoff burada, Türkçede -yazı dilinde ve yerel ağızlarda- kullanılan ve Ermenice olduğunu düşündüğü 800'ün üzerinde sözcüğü değerlendirmiştir.

Türk dil ilişkileri konusu öteden beri Rus dil araştırmacılarının da ilgisini çekmiş, Rus dil araştırmacıları ve Türkologlar da bu konuda kitap düzeyinde çalışmalar yapmışlardır. Bunlardan biri A. Şçerbak'ın ilk defa 1997 yılında Sankt-Peterburg'da yayımlanan *İlk Türk-Moğol Dil İlişkileri (8.-14. yy)* adlı kitabıdır. Kitap R. Alimov tarafından *Eski*

¹⁸ Hatta sözcük alış-verişleri, Türkiye'de bugün özellikle sosyal paylaşım sitelerinde paylaşım yapmanın rahatlığıyla, uzman olmayan kişilerin bile fikir beyan ettikleri, çoğu kez ulusal aidiyet duygularının pekiştirilmesinin kolay araçları olarak kullanılan, yarı popüler ve eğlenceli bir konuya dönmüş durumdadır.

¹⁹ Bilindiği üzere bu çalışma, N. Demir tarafından, *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler* başlığıyla Türkçeye çevrilmiş ve çeviri 2007 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmıştır.

²⁰ E. Haugen'in bu kavram çerçevesindeki görüşleri, büyük ölçüde onun 1972'de yayımlanan *The Ecology Of Language: Essays by Einar Haugen* ("Dilin Çevresi: Einar Haugen'in Yazıları") (Yayımlayan: A. S. Dil, Stanford Üniversitesi Yayınları, California 1972) ve 1979'da yayımlanan "An ecological model for bilingualism ("İkidillilik için çevresel bir model")" (*Notes Linguist*, S. 12, ss. 14-20) adlı çalışmalarında yer almaktadır.

Dönem Türk-Moğol Dil İlişkileri (8.-14. yy) başlığıyla Türkçeye çevrilmiş ve çeviri 2019 yılında Türk Dil Kurumu tarafından basılmıştır. Benzer bir biçimde V. İ. Rassadin'in esas olarak Rusçayla hazırladığı ancak başlığı hem Rusça hem de İngilizce verilen *Studies of the History of Turkic-Mongolian Linguistic Community Formation Cahpter I: The Turkic Influence on the Lexicon of Mongolian Languages* adlı çalışması (2007) da Türk dilleriyle Moğol dillerinin ilişkisine odaklanmış bir çalışmadır.

Käppler (2002), İtalyanca, Almanca, Fransızca ve İngilizceyle yazılmış makalelerin derlendiği bir çalışmadır. Bu makalelerde İstanbul'daki, Yunanistan'daki ve Balkan coğrafyasındaki Türk dil ilişkileri ele alınmıştır.

"Türkiye'de diller", denilince akla gelen çalışmalardan biri, Buran-Yüksel Çak (2012)'dir. Büyük ölçüde P. A. Andrews'in, *Ethnic Groups in Republic of Turkey* adlı çalışmasına (1992) referansla hazırlanan bu kitap, esasında daha çok bir dil dokümentasyonu çalışmasıdır. Doğrudan doğruya *Türk dil temasları ve tehlike altındaki Türk dilleri* konusu bağlamında hazırlanan yakın dönemin en önemli çalışmalarından biri ise, 4 ciltlik *Son Sesler Kaybolmadan-Tehlikedeki Türk Dilleri* adlı çalışmadır. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi ve Uluslararası Türk Akademisi iş birliğiyle 2016 yılında S. Eker ve Ü. Çelik Şavk editörlüğünde hazırlanan bu kapsamlı çalışma, Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının 25. yılına ve UNESCO'nun 2016 Hoca Ahmet Yesevi Yılı'na ithaf edilmiştir. Çalışma esas olarak tehlike altındaki yaklaşık 40 Türk dili üzerine Türkiye, Azerbaycan, Çin, Almanya, Yunanistan, Macaristan, Kazakistan, Romanya, İsveç, Ukrayna, ABD gibi ülkelerden araştırmacıların Türkiye Türkçesiyle, başka herhangi bir Türk diliyle, Rusçayla veya İngilizceyle yazdıkları yazıları içermektedir.²¹ 4 ciltlik eserde cilt numaraları I, II-A, II-B ve III olarak verilmiştir. C I: *Kuramsal ve Genel Yaklaşımlar*, C II-A: ve C II-B: *Örnek Çalışmalar* ve C III: *Disiplinlerarası Yaklaşımlar* başlığını taşımaktadır. Bu hacimli çalışma içerdiği ve sahada çekilmiş olan renkli ve nitelikli fotoğraflar bakımından aynı zamanda bir Türk dilleri ve Türk halkları fotoğraf albümü ve etno-dilsel bir görsel dokümentasyon özelliğindedir.

M. Sarı, *Türkçenin Batı Dilleriyle İlişkisi* başlıklı çalışması (2008) da alana katkı sunan önemli çalışmalardan biridir. Sarı, bu çalışmasında farklı diller arasındaki ilişkilerin basit tesadüflerden ibaret olmadığını, dil ilişkilerinin belli kuralları içeren ve nedenlilikler içeren bir süreç olduğunu dile getirmiştir.

G. Karaağaç'ın, kullandığı *verinti* terimiyle de dikkat çeken *Türkçenin Verintiler Sözlüğü* (2008)²² ve buna karşıt bir çalışma olan *Türkçenin Alıntılar Sözlüğü* (2015)

²¹ Türkçe dışında bir dilde veya Türkiye Türkçesi dışında başka herhangi bir Türk dilinde yayımlanmış olan bu makalelerin Türkçeye çevirileri de bir kitap hâlinde yayımlanmıştır (bk. Yükselen Peler-Irgatoğlu, 2025).

²² Söz konusu çalışmada bu verintilerin hangilerinin Türkçenin kendi kendisinden doğrudan verdiği ve hangilerinin Türkçenin aracı dil özelliğiyle dolaylı olarak verdiği sözcükbirimler olduğu bilgisi ve doğrudan ve dolaylı verintilerin dillere göre dağılımları yer almamaktadır. Bu bakımdan ve sözlüğün okurlarca daha kullanışlı hâle getirmek amacıyla danışmanlığımızda *Türkçe Verintiler Sözlüğü Üzerine Bir İnceleme* başlıklı yüksek lisans çalışması sürdürülmektedir.

Türkiye Türkçesi dil ilişkilerini sözlükbilimsel düzlemde ele alan en geniş kapsamlı çalışmalardır.

Bir dilde doğrudan temas yoluyla veya başka bir dil aracılığıyla yapılmış Türkçe kopyalar *Türkizm* (*Turkism*) terimiyle de ifade edilebilmektedir ve böylece Türkçe dil ilişkileri çalışmaları *Türkizm* kavramı bağlamında da yapılabilmektedir: A. Grannes vd.'nin *A Dictionary of Turkisms in Bulgarian* (2002) başlıklı çalışmaları gibi.

Türkiye'de hâlihazırda, doğrudan doğruya dil ilişkileri konusunu ele alan makalelerin yayımlandığı bir dergi yayın hayatına devam etmektedir: *Tehlikedeki Diller* dergisi. Ancak dergi, büyük ölçüde Türkçe dil ilişkileri ve Türk dillerinin birbirleriyle ilişkileri sınırlılığında çıkmaktadır ve Türkçenin Türkiye'deki diğer dillerle ve Türkiye'deki Türkçe dışındaki dillerin birbiriyle ilişkilerinin derginin amaçları içinde yer almadığı anlaşılmaktadır.

Türkçe dil ilişkilerine olan ilginin arttığının göstergelerinden biri, bu konuda yapılan bilimsel toplantıların sayısının artmış olmasıdır. Bu toplantılardan sonuncusu, Elginkan Vakfı tarafından düzenlenen 7. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kurultayı'dır. 21-23 Nisan 2025 tarihinde İstanbul'da düzenlenen bu kurultayın teması, geçmişten günümüze Türkçe dil ilişkileridir (Robbeets-Akalın, 2025). 40 civarında bilim insanını bir araya getiren bu toplantıda, yalnız Türkiye Türkçesinin değil diğer bazı Türk dillerinin de dil ilişkileri belli noktalarıyla ele alınmıştır.

C. Doğan tarafından yayımlanan *XIV-XV. Yüzyıl Tarihî Türk Yazı Dillerinde Lehçe Karşılaşmaları* (2022) başlıklı çalışma ise, esasında bir dil teması değil lehçe teması çalışmasıdır. Ancak Türkiye'deki ilklerden biri olması bakımından ilgiye değerdir ve dil-lehçe ayrımının hâlâ tartışılan bir konu olması bakımından bu çalışmaya da değinmek yerinde olacaktır. Doğan söz konusu çalışmasında, yeni Türk dillerinin oluşum sürecini başlatan ve *eskiden tam bir kopuşu* temsil eden 14. ve 15. yüzyıl lehçe temaslarını, temas lehçebilimi yöntemiyle ele almıştır. Böylece tarihsel dönem Türk lehçe ilişkilerine *lehçe teması* kavramı çerçevesinde odaklanan bu çalışma, Türkiye'deki kuramsal tabanlı ilk çalışmalardan biri olması bakımından önemlidir. Çalışmada Eski Batı Oğuzcanın Eski Türkçeden aşamalı olarak ayrılışı, Anadolu'da karışık dillilik, karışık dillilik ve Horasan Türkçesi (Eski Doğu Oğuzca), karışık dillilik ve Memlük sahası ilişkisi, Harezmi ve Maverâünnehir sahasında lehçe karşılaşmaları gibi konular değerlendirilmiştir.²³

²³ Günümüzde bir lehçenin diğer lehçeler karşısındaki durumu, yayılışı, bir lehçenin lehçelerüstü statü elde etmesi ve bir üst varyanta dönüşmesi gibi konular başka diller bakımından da tartışılmakta ve buna yönelik projeler geliştirilmektedir. Arap lehçeleri söz konusu olduğunda dikkat çeken projelerden biri, *What is Bedouin-type Arabic? (WIBARAB)* adlı projedir. Avrupa Birliği'nin Ufuk 2020 (European Union's Horizon 2020) araştırma ve inovasyon programı kapsamında Avrupa Araştırma Konseyi'nden (European Research Council (ERC)) yüksek hibe alan ve Ekim 2021'de başlayan bu projenin, Eylül 2026'da sonlandırılması planlanmaktadır. WIBARAB, lehçebilim, genel dilbilim, toplumdilbilim ve tarihsel yorumlamaya dayalı yöntemlerin bir kombinasyonunu benimsemektedir ve aynı zamanda bir tipoloji ve dil ve lehçe teması projesidir. Adından da anlaşılacağı üzere projenin odağında 7. yüzyıldan itibaren Ortadoğu'ya ve Kuzey Afrika'ya yayılan Bedevi lehçesi yer almaktadır. Proje Viyana Üniversitesi Doğu Çalışmaları Enstitüsü (Institute of Oriental Studies) ve Avusturya Bilimler Akademisi Avusturya

Ana Çizgileriyle Alan Terminolojisi

Sıralanan ve konusu dil ilişkileri olan bu çalışmalara genel olarak bakıldığında terminolojik çerçevede yer alan başlıca terimlerin şunlar olduğu görülmektedir (Terimlerin bazıları lehçe ilişkileri çalışmalarına ilişkindir veya lehçe ilişkileri çalışmalarında da kullanılan terimlerdir. Ancak aşağıdaki liste, ayırıcı lehçe ilişkileri terimlerinin tamamını vermekten uzaktır):

aktif asimilasyon (active assimilation),
alt dil (lehçe) (dialect),
alt katman (substrate),
ana dil (mother tongue),
ana dil konuşucusu (native speaker),
ara dil (interlanguage),
avantajlı dil (advantageous language),
ayrık bölge dilleri (discrete areas languages),
azınlık dili (minority language),
basitleştirme (simplification),
baskın dil (dominant language),
bitişik bölge dilleri (contiguous areas languages),
CILC (TKDD),²⁴
çekinik dil (recessive language),
çoğaltma (reduplication),
çokdillilik (multilingualism, plurilingualism),
dezavantajlı dil (desadvantageous language),
dil asimilasyonu (language assimilation),
dilbilgisel benimseme (grammatical importation),
dilbilgisel yeniden modelleme (remodeling grammar),
dilbilgisel yeniden yapılanma (regrammaticalisation),
dil birliği (unity of language),
dil canlılığı (language vitality),
dil çeşitliliği / dilsel çeşitlilik (language diversity / linguistic diversity),²⁵
dil çevresi / dilin çevresi (language ecology / ecology of language),
dil değişimi (language change, language shift),
dil değiştirme (language switching, translanguaging),
dil dokümantasyonu / dokümentar dilbilim (language documentation / documentary linguistic),
dil hakkı / dilbilimsel insan hakkı (right to language / linguistic human right),

Dijital Beşeri Bilimler ve Kültürel Miras Merkezi (Austrian Centre for Digital Humanities and Cultural Heritage) iş birliğiyle yürütülmektedir (<https://www.wibarab.acdh.oeaw.ac.at>, erişim tarihi: 12.07.2025).

²⁴ CILC, “temas kaynaklı dil değişimi” anlamındaki *contact-induced language contact*’ın kısaltmasıdır; kısaltma Türkçeye TKDD olarak çevrilmiştir.

²⁵ Bosnalı vd, *dilsel çeşitlilik*’i 4’e ayırmaktadırlar: *yapısal çeşitlilik, toplum-dilsel çeşitlilik, kalıtsal (genetik) çeşitlilik, biyo-dilsel çeşitlilik* (2016, s. 3-11).

dil köhneleşmesi (language obsolescence),
dil oluşturma / dil inşası (language constructing),
dil melezleşmesi (creolization, pidginization),
dil ölümü (language death),
dil reformu (language reform),
dil politikası (language policy),
dilsel alan / dil alanı / dil bölgesi (linguistic area),
dilsel ayrımcılık (linguistic discrimination),
dilsel dayatma (linguistic imposition),
dilsel entegrasyon (linguistic integration),
dilsel hegemonya (linguistic hegemony),
dilsel ırkçılık (linguistic racism, linguisticism),
dilsel müdahale (linguistic interference, linguistic intervention),
dilsel saflaştırma (linguistic purism),
dilsel soykırım / dalkırımı (linguistic genocide / linguisticide),
dilsel yayılmacılık (linguistic imperialism),
dilsel yıpranma (linguistic attrition),
dilsel yıpratma (linguistic attration),
dilsel yok oluş (language extinction),
dil topluluğu (language society, language group),
dil transferi (language transfer),
doğrudan etki (directional influence),
dolaylı etki (indirectional influence),
dörtkillilik (quadrilingualism),
düzeltilme (levelling)²⁶,
edilgen konuşucu (passive speaker),
eğitim dili (language of education),
etki (influence),
etkileşim (interaction, interplaying),
etnik dil (ethnolect),
iki taraflı (karşılıklı) etki (mutual influence),²⁷
ikidillilik (bilingualism, diglossia),
ikinci dil (second language, uninstructed language),
iletişim dili (communication language),
ilişki (temas) (contact),

²⁶ Esasında bir temas lehçebilimi terimi olan bu terim, C. Doğan tarafından *eşitleme* biçiminde Türkçeleştirilmiştir (2022, s. 76).

²⁷ Dil ilişkilerine yönelik çalışmalarda (örneğin Zengin (2017)'de), sıklıkla dil ilişkilerinin iki taraflı veya tek taraflı olabileceği belirtilmektedir. Ancak aynı çalışmalarda, karşılaşan dillerin çeşitli parametrelere göre birbirlerini az ya da çok oranda etkileyecekleri, karşılaşan dillerin birbirlerine karşı tam bir direnç gösteremedikleri de vurgulanmaktadır. Dolayısıyla teknik olarak *iki taraflı ve tek taraflı etki* biçiminde bir ayrıma gidiliyorsa da dil ilişkileri çok büyük ölçüde iki taraflıdır. Örneğin Türkçe-Arapça ilişkileri yalnızca tek taraflı değildir, ancak büyük ölçüde tek taraflıdır.

*ilişki*²⁸ *dili* (*contact language*),
karişma (*mixing*),
karma dil (*mixed language, hybrid language, fusion language*),
katil dil (*killer language*),
katmanlı etki (*stratal influence*)²⁹,
kaybolma / dil yitimi / dil kaybı (*vanishing / language vanishing / language loss*),
kimlik dili (*identity language*),
kod deęiştirimi (*code switching*),
kopyalama (*copying*),
kök dil / köken dil (*root language / language of origin*),
kristalleşme / pürüzsüzleşme (*crystallization*),
kurallaştırma (*precriptivism*),
kurban (mağdur) dil (*victim language*),
lehçe karişması (*dialect mixing*),
lehçeleşme (*dialectization*),
melez dil (*pidgin language, creole language*),
miras dil / miras dili (*heritage language*)³⁰,
ortak dil / yaygın dil (*common language*),
ödüncleme (*borrowing*),
ölü dil (*dead language*),
pasif asimilasyon / görmezden gelme (*passive assimilation*),
resmî dil (*official language*),
son konuşucu (*terminal speaker*),
sözlü dil (*spoken language*),
sözlükbirimsel dönüşüm (*relexification*),
süperçeşitlilik (*superdiversity*),
tehlikedeki dil (*endangered language*)³¹,
tek taraflı etki (*non-mutual influence*),

²⁸ Türkçeye *ilişki* olarak çevrilebilecek *contact* terimi, esasında bu söz öbeği içinde “etkileyen” veya “etkilenen” anlamlarından birine, zaman zaman da her iki anlama aynı anda gönderme yapabilmektedir.

²⁹ Büyük ölçüde pasif gibi görünen ve etkilenen bir dilin, etkileyen dil üzerinde derin izler bırakmasıdır. Üst katmanda ve sözvarlığı düzleminde Türkçeyi büyük ölçüde etkileyen Klasik Arapçanın alt katmanda (örneğin Ortadoğu Arap lehçelerinde) Türkçeden içyapıyı kısmen değiştirecek ölçüde ve derin bir biçimde etkilenmesi katmansal bir etkidir.

³⁰ *Miras dil / miras dili*, ana dili konuşurlarının çocuk yaşlarda ev içi iletişimde öğrendikleri, ancak yetersiz sosyal girdi nedeniyle geliştiremedikleri bir çeşit azınlık dilidir.

³¹ Tehlike durumu, konuşurların sayısı, eğitim dili olup olmama, devlet dili olup olmama, genç kuşaklar tarafından konuşulup konuşulmama, sosyal işlev kaybı yaşayıp yaşamama gibi parametrelerle göre derecelendirilmektedir. Bosnalı vd.’ye göre şu diller tehlike altındaki Türk dilleridir: Afşar, Aynu, Baraba Tatarcası, Başkurt, Çalkan, Çulım, Çuvaş, Dayı, Dolgan, Duha, Fuyü Kırgızcası, Gagauz, Hakas, Halaç, Horasan, İli, Karaçay-Malkar, Kumandı, Kumuk, Nogay, Salar, Sarı Uygur, Soyot, Sungur, Şor, Telengit, Teleüt, Tofa, Truhmen, Tuba, Tuva, Urum ve Yakut (2016, ss. 53-69). Öte yandan, Altay dil ailesinin Mançu ve Moğol alt dil grubunda da pekçok dil tehlike altındadır.

tekdiillilik (*monolingualism*),
tektipleştirme (*standardization*),
uyuyan dil (*sleeping language, pacified language*),
uzak temas (*distant contact*),
üçdiillilik (*trilingualism*),
üst dil (*dil*) (*language*),
üst katman (*superstrate*),
varsayımsal dil (*hypothetical language*),³²
varyantlaşma (*variantization*),
vehiküler dil-vernaküler dil (*vehicular language-vernacular language*),³³
yakın temas (*close contact*),
yarı-konuşur (*semi-speaker*),³⁴
yaşayan dil / canlı dil (*living language*),
yaygın dil / *lingua franca* (*koién, lingua franca*),
yaygın dil hâline gelme (*koiénization*),³⁵
yayılma (*spread*),
yayılmacı dil (*imperial language*),
yazılı dil (*written language*),
yeniden canlandırma (*revitalizing*),
yeni dil (*new language*),
yeni dil oluşumu (*creation a new language, creolisation, koiénization*),
yeni dil oluşumu / dilleşme bilimi (*creolistics*),
yerel dil (*local language*),
yok olmuş dil (*extinct language*)³⁶.

Görüldüğü gibi bu terimler belli ölçülerde toplumdilbilimin, budunbilimin hatta siyasetbilimin ve hukuk alanının da terimleridir. Bu da temas dilbilimin kesişim noktalarını açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca, terminolojik çerçeve, dil araştırmacılarının büyük ölçüde tehlikeye diller ve dil ölümlerine odaklandıklarını bir kez daha

³² Genellikle bir dil ailesinin, binlerce yıl önce var olmuş ve bugün izleri ancak ailenin bilinen üyelerinde izlenebildiği dildir ve bu bakımdan sıklıkla *kök dil / köken dil* (*root language / language of origin*) terimiyle eşanlamlı olarak kullanılmaktadır.

³³ L. J. Calvet'e göre *vehiküler dil*, azınlıkların veya yerel dil grup üyelerinin ev içi iletişimde kullandıkları dil; *vernaküler dil* ise bu azınlık ve yerel dil grup üyelerinin ev dışında, başka azınlıklarla ve yerel dil grup üleriyle iletişim kurmak için kullandıkları dildir (1998, ss. 289-291).

³⁴ Gündelik yaşamında anadilini arka plana iterek çözülmeyi hızlandıran dil kullanıcısı (Dorian, 1981, s. 107).

³⁵ N. D. Tuten'in "Koineization" başlıklı yazısında "lingua franca hâline gelme" olarak açıkladığı bu terim (2006, ss. 185-190), C. Doğan tarafından -lehçe ilişkileri odağında olmak üzere- *ortaklaşma* olarak Türkçeleştirilmiştir (2022, s. 71).

³⁶ *Yok olmuş dil* (*extinct language*), *ölü dil* (*dead language*) kavramına büyük ölçüde benzese de *ölü diller* varlıkları bilinen ve büyük ölçüde belgelenmiş dillerdir; *yok olmuş diller* ise varlıklarıyla ilgili birtakım tahminlerin bulunduğu ancak belgelenmemiş dillerdir. Yok olmuş diller bir yanlarıyla *varsayımsal diller*'dir (*hypothetical language*).

göstermektedir. Çünkü dil ilişkilerinin bir ucunda -J. Vendryes’in dediği gibi- dillerin gelişmesi varsa, diğer ucunda da dil ölümleri vardır. Nitekim Bosnalı vd., normal koşullarda bir dilin “tedrici” biçimde ortadan kalkmasının altında o dilin başka bir dille ya da dillerle temasının yattığını; sayısal, toplumsal, askerî vb. açılardan zayıf olan toplumların dillerinin, etkileşimde bulundukları devlet destekli büyük ve prestijli ‘emperyal diller’e karşı âdeta savunmasız olduklarını belirtmektedirler. (2016, s. 17). Yine Bosnalı vd.’nin belirttiği gibi her dil etkileşimi, dillerden birinin ölümüyle sonuçlanmamaktadır (2016, s. 20). Ancak her etkileşim genellikle taraflardan birini zayıflatmaktadır.

SONUÇ

Esasında toplumlar ve doğal olarak da bu toplumların dilleri genellikle yalıtılmış (izole) değildir ve dünya dilleri, -ne zaman başladığı belirsiz olan- *ilk* dönemlerden beri etkileşim hâlinindedir. Bu etkileşimin hızı günümüzde daha da artmıştır ve dünya dilsel olarak giderek daha küçük bir küreye dönmektedir. Bu, bir dilin kendi öz, *mutlak* ve *ayırıcı* niteliği sanılan bazı yapısal özelliklerinin ve bazı tercihlerinin çoğu kez başka dillerin etkisiyle ortaya çıkmış olabileceği anlamına gelmektedir. Kanıtlanabilirliği güç olan bu durum, günümüzde dünya dillerinde temasla açıklanabilecek küresel bazı eğilimler (özneyi başa çekmek, önekler veya sonekler geliştirmek, sayı öbeklerinde en büyük basamağı ilk sırada söylemek, saat ifadelerinde on otuz (10.30), on iki on beş (12.15) gibi tercihlerde bulunmak gibi) göz önüne alındığında varsayımın biraz ötesine geçmektedir. Üstelik dünya dillerinin, bugün İngilizce lehine olmak üzere sözvarlığı ortaklıklarındaki hızlı artış, bu yapısal benzerliklerin dışındadır.³⁷ Dünya dilleri üzerine yapılacak ve daha çok dilin incelendiği kapsamlı çalışmaların, kök dilden veya kök dillerden gelen dil evrenselliklerini ne ölçüde vereceği spekülatif olmaya devam etmektedir. Bu bağlamda, öne sürdüğü iddia gereği dil evrenselliği araştırmaları gibi bir bakıma *bilinmeyen bir ilk zaman’a* veya *varsayımsal bir kök dil’e* gönderme içeren Noam A. Chomsky’nin Evrensel Dilbilgisi modeli de kanıtlanabilir olmaktan hâlâ çok uzaktır. Başka bir deyişle, diller arasında kökten gelen, doğal ve genetik bir işleyiş benzerliğinin bulunduğu veya bulunabileceğine ilişkin görüşler hâlâ bir varsayım olmaktan öteye geçmemektedir. Hatta her geçen gün daha çok doğal insan dili tespit edilmesine ve daha çok dil belgelenmesine rağmen durum, böyledir. Ancak temas dilbilimsel çalışmalarla, dillerin etkileşiminin bir sonucu olarak ortaya çıkan yeni evrenselliklerin, yeni ve görece eşzamanlı küresel eğilimlerin tespit edilebileceği muhakkaktır. Öte yandan, henüz keşfedilmemiş diller bulunduğu gerçeği Evrensel Dilbilgisi modeli ve dil evrenselliği araştırmaları için bir handikap oluştururken bu gerçek, çoğu baskın diller lehine yeni küresel eğilimlerin ortaya çıktığı görüşünü ancak desteklemektedir. Çünkü keşfedilmemiş

³⁷ L. Johanson, dilin bu düzleminin ilişki durumlarının hepsinde, yaygın bir ikidillilik olmadan da kolayca etkilenebilen, en zayıf [dayanıksız] düzlemi olduğunu belirtmektedir (2007, s. 51). Buna göre, bir A dilinin sözvarlığı, bir B diliyle doğrudan bir temas söz konusu olmasa da B dilinin sözvarlığından etkilenebilir.

diller dil küreselleşmesi karşısında en az dirençli, en kırılğan ve etkiye en açık dillerdir ve keşfedildikleri an itibarıyla hızlı bir yok oluş süreci yaşayabilmektedirler.³⁸

Dil ilişkileri (temasları), bir toplumun göçer, savaşçı, tüccar veya yayılmacı olup olmamasına göre değiştiği gibi, o toplumun yaşadığı toprakların yer altı ve yer üstü zenginlikleri bakımından veya din gibi başka bazı nedenlerle başka toplumların da dikkatini çekip çekmemesi oranında artar veya azalır. Türkler (en azından adları itibarıyla tarihsel olarak izleyebildiğimiz Türkler), genel hatlarıyla 6. yüzyıl itibarıyla dünya tarihini ve coğrafyaların kaderini değiştirecek ölçüde bir hareketlilik yaşadılar. Karadeniz'in kuzeyine ve oradan Ural dağları eteklerine, aşağıda Besarabya ve Balkanlara, Kafkas coğrafyasına, İran platosuna, antik Mezopotamya'ya, Anadolu'ya, kuzey Sibiryaya, bugünkü Özbekistan, Tacikistan ve kısmen Kırgızistan'ın ve Türkmenistan'ın içinde olduğu Soğd coğrafyasına yerleştiler, yüzyıllar ilerledikçe Hindistan'a ve Arap yarımadasının güneyine kadar ulaştılar. Öte yandan, Türklerin gittikleri, vardıkları bu eski dünya toprakları boş değildi ve Türkler bu kadim topraklarda sayısız halkla ve dolayısıyla da sayısız dille temas ettiler; böylece Türkler dilsel ve kültürel olarak aldılar ve verdiler. Buna göre sayılan bu coğrafi bölgeler aynı anda görece eski bir zamandan bu yana birçok dile ev sahipliği yapan *bitişik dil bölgeleri*'dir. Esasında dil ilişkileri bakımından Türklerin anavatanlarındaki ve anavatanın yakın çevresindeki durum da bundan farksız değildir. Orada da antik çağlardan itibaren bir temas yoğunluğu dikkati çekmektedir: Çinliler, Moğollar, Mançu halkları, sonradan yerlerini Farslara bırakan Soğdlar, 7. ve 8. yüzyıllardaki Emevi Araplar, 18. yüzyıl itibarıyla da Ruslar. Bu bağlamda Türklerin dillerinin bir yandan kopyalayan öte yandan kopyalanan bir dil olması kaçınılmazdır. Yayılma alanının genişliği ve tarihsel katmanlılık, Türkçe için bir şeyi daha kaçınılmaz hâle getirmiştir: Varyantlaşma, giderek lehçeleşme ve son aşamada da yeni Türk dillerinin doğuşu.³⁹ Öte yandan, Türk dilleri, Türklerin yakın dönem nüfus hareketlilikleri bağlamında *ayrık dil bölgeleri*'nde de (Almanya, Hollanda gibi.) kullanılabilmektedir. Bütün bu özellikleri, Türkçeyi temas dilbilim araştırmaları bakımından ilgi gören bir dil hâline getirmekte, Batı literatüründe konusu dil ilişkileri olan çalışmalarda Türkçe kendine büyük ölçüde yer bulmaktadır.

³⁸ Örneğin Hint Okyanusu açıklarındaki Andaman adalarında 18. yüzyılın sonlarında keşfedilen ve insanbilimcilerin 65.000 yıl öncesine tarihledikleri yaklaşık 5.000 kişilik ve 10 kabilelik Andaman topluluğunun dili yalnızca 200 yıl sonra neredeyse tamamen yok olmuştur. Bu bilgi, 4 Şubat 2010 tarihli *The Guardian* gazetesine ve Türkiye'de de 5 Şubat tarihli *Milliyet* gazetesine "65 yıllık dili bilen tek kadın olan Boa Sr öldü. Onun ölümüyle bir dil daha tarih oldu." biçimlerinde haber olarak düşmüştür.

³⁹ Eskicil dilden kopuş anlamına gelen ve varyantlaşmayla başlayıp lehçeleşmeyle devam eden sürecin son evresi yeni bir dilin doğuşudur. Yeni bir dilin doğuşu, *dilleşme* sözcüğüyle terimleştirilebilir. Dilleşme, her zaman yepyeni bir dilin doğuşu demek değildir ve yeni bir dil çoğu kez eski genetik kodlarını bütünüyle terk etmez. Bu bağlamda Türk dilleri de bütün içyapı özellikleri tamamen değişen, yepyeni ve farklı diller değildir. Yeni Türk dilleri, dil eğitimi almamış herhangi bir Türk dili konuşucusunun, dil eğitimi almamış başka herhangi bir Türk dili konuşucusuyla anlaşma oranının zayıflığıyla somutlanan, yazı dili olarak kullanılma ve özellikle de siyasal bir güç elde etmenin sonucunda bürokratik iletişim aracı olmayla motive olan dillerdir.

Türkiye’deki dil araştırmacıları bugüne kadar Türkçenin temas noktaları bağlamında ve geleneksel yaklaşımlar esasında birçok çalışma yaptılar; hatta dünyada büyük bir ivme kazanan ve kuram, terim ve yöntemleriyle özerk bir dilbilim disiplinine dönen temas dilbilim farkındalığıyla yapılmış çalışmalar da yok değildir. Ancak Türk dil ilişkilerinin temas dilbilimsel yaklaşımlarla ele alındığı daha fazla çalışmaya gereksinim var. Bu, Türkçenin yapısal özelliklerinin ne kadarının görece mutlak, ne kadarının dil etkileşimlerinin bir sonucu olduğunu ortaya çıkarmak bakımından önemli olduğu gibi, Türk dillerinin doğuşu ve bir Türk dilinin ayırıcı sınırlarının tespiti bakımından da önemlidir.

Dil ilişkileri siyasetle doğrudan ilişkili, siyaseten riskli ancak siyasiler için bir o kadar da kullanışlı bir alandır. Bu bakımdan, kuşkusuz, temas dilbilim de dillerin varlığı ve geleceği ile siyasal çatışma sınırlarındaki uçurumda gezen, en siyasal ve bu bakımdan da hukuksal sorumluluğu en yüksek olan dilbilim disiplindir. Çünkü temas dilbilim, dil araştırmacılarını sıklıkla siyasal konuları düşünmeye ve hatta siyasal sorunlarla yüzleşmeye zorlamaktadır.

Her dil etkileşiminin dil ölümüyle sonuçlanmadığı ancak her etkileşimde taraflardan birinin diğeri karşısında büyük ölçüde zayıfladığı açıktır. Bunun nedenleri, en az insanın doğasının karmaşıklığı kadar karmaşıktır. Dil karşılaşmalarının en trajik sonucu dil ölümleridir (Yüceol Özezen, 2018). Bu vakıa, dilbilimciyi yalnız eşsiz ve geriye dönüşsüz veri kaynaklarını kaybettiği için üzmemekle kalmamakta, ona insani ve entelektüel birtakım sorumluluklar da yüklemektedir.

KAYNAKÇA

- Adamou, E. & Matras, Y. (Eds.) (2021). *The Routledge handbook of language contact*. Routledge.
- Adamou, E. (2016). *A corpus-driven approaches to language contact (Endangered languages in comparative perspective)*. Mouton de Gruyter.
- Adamou, E.-Bullock, B. E.-Toribio, A. J. (2023). *Understanding language contact*. Routledge.
- Andrews, P. A. (1992). *Türkiye’de etnik gruplar* (M. Küpüşoğlu, Çev.). Ant Yayınları / Tümm zamanlar Yayıncılık.
- Aşkın Balcı, H. (2020). Varyant, değişken ve varyasyon dilbilimi. *Littera Turca (Journal of Turkish Language and Literature)*. 6(3), 301-317.
- Austin, P. K. & Sallabank, J. (Eds.) (2011). *The Cambridge handbook of endangered languages*. Cambridge University.
- Bilmez, B. (Yay.) (2021). *Türkiye’de dil hakları ve dilsel çoğulluk*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Türkiye Kültürleri Araştırma Grubu Yayınları.
- Boeshoten, H. & Johanson, L. (Eds.) (2006). *Turcologica 61: Turkic languages in contact*. Harrassowitz.

- Bosnalı, S., Eker, S., Erdem, M., Garibova, J., Koca Sarı, S. ve Erdağı Doğuer, B. (2016). Tehlikedeki diller: Temel kavramlar. *Son sesler kaybolmadan-Tehlikedeki Türk dilleri (C. I: Kuramsal ve Genel Yaklaşımlar)* (S. Eker ve Ü. Çelik Şavk, Eds.). Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.
- Buran, A. ve Yüksel Çak, B. (2012). *Türkiye’de diller ve etnik gruplar*. Akçağ Yayınları.
- Calvet, L. J. (1998). *La sociolinguistique*. Universitaire de France.
- Can, Ö.-Kayabaşı, D. (2015). Contact linguistics. *Tehlikedeki Diller Dergisi*, 4(6-7), 7-21.
- Clyne, M. (2003). *Dynamics of language contact (English and immigrant languages)*. Cambridge University.
- Comrie, B. (2005). *Dil evrensellikleri ve dilbilimsel tipoloji* (İ. Ulutaş, Çev.). Hece Yayınları.
- Cutler, C. & Røyneland & Vrzić, Z. (2025). *Language activism (The role of scholars in linguistic reform and social change)*. Cambridge University.
- Dankoff, R. (1995). *Armenian loanwords in Turkish*. Harrassowitz.
- Darquennes, J. & Salmons, J. C. & Vandenbussche, W (Eds.) (2019). *Language contact (An international handbook)*. De Gruyter Mouton.
- De Korne, H. (2021). *Language activism (Imagaries and strategies of minority language equality)*. Mouton De Gruyter.
- Dilemre, S. A. (1939). *Genel dil bilgisi- birinci kitap: yeryüzü dil bölgeleri (géolinguistique)*. Maarif Vekâleti Yayınları.
- Doğan, C (2022). *XIV-XV. yüzyıl tarihî Türk yazı dillerinde lehçe karşılaşmaları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dorian, N. C. (1981). *Language death: The life cycle of a Scottich Gaelic dialect*. Pennsylvania University.
- Eker, S. (2009). Dil temaları, dil politikaları ve Türk dillerinde çeşitlenme. (Üniversiteler için) *Türk dili el kitabı* (M. Durmuş, Ed.). Grafiker Yayınları.
- Eker, S. ve Çelik Şavk, Ü. (Eds.) (2016). *Son sesler kaybolmadan-Tehlikedeki Türk dilleri (C. I: Kuramsal ve genel yaklaşımlar)*. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.
- Eker, S. ve Çelik Şavk, Ü. (Eds.) (2016). *Son sesler kaybolmadan-Tehlikedeki Türk dilleri (C.IIa / C. I Ib: Örnek çalışmalar)*. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.
- Eker, S. ve Çelik Şavk, Ü. (Eds.) (2016). *Son sesler kaybolmadan-Tehlikedeki Türk dilleri (C.III: Disiplinlerarası yaklaşımlar)*. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.
- Fernández-Mallat, V. & Nycz, J. (2025). *Dialect contact (from speaker to community-based perspective)*. Georgetown University.

- Florey, M. (Ed.) (2010). *Endangered languages of Austronesia*. Oxford University.
- Gautam, B. L. (2021). *Language contact in Nepal (A study on language use and attitudes)*. Springer Nature Yayınları.
- Grannes, A., Hauge & K. R. & Süleymanoğlu, H. (2002). *A dictionary of Turkisms in Bulgarian*. Novus.
- Grant, A. P. (Ed.) (2019). *The Oxford Handbook of language contact*. Oxford University.
- Grey Thomason, S. (2001). *Language contact (An introduction)*. Edinburgh University.
- Haugen, E. (1972). *The ecology of language: Essays by Einar Haugen* (A. S. Dil, Ed.). Stanford University.
- Haugen, E. (1979). An ecological model for bilingualism. *Notes Linguist*, 12, 14-20.
- Heymes, D. (Ed.) (1971). *Pidginization and creolization of languages*. Cambridge University.
- Hickey, R. (Ed.) (2020). *The Handbook of language contact*. Wiley Blackwel.
- Johanson, L. & Bulut, C. (Eds.) (2006). *Turcologica 62: Turkic-Iranian contact areas (Historical and linguistic aspects)*. Harrassowitz.
- Johanson, L. (2002). Contact-induced change in a code-copying framework. In *Language change: The interplay of internal, external and extra-linguistic factors* (M. C. Jones & E. Esch, Eds.) (pp. 285-313). Mouton de Gruyter.
- Johanson, L. (2007). *Türkçe dil ilişkilerinde yapısal etkenler* (N. Demir, Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Käppler, M. (2002). *Turkish language contacts in south-eastern Europe*. The Isis.
- Karaağaç, G. (2008). *Türkçenin verintiler sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (2015). *Türkçenin alıntılar sözlüğü*. Akçağ Yayınları.
- Karabulut, F. (2011). *Türk Dilinde ve dünya dillerinde edilgen yapı tipolojisi (Dilbilimsel bir inceleme)*. Grafiker Yayınları.
- Kastovsky, D. & Mettinger, A. (2001). *Language contact in the history of English*. Peter Lang Yayınları.
- Kaya, M. ve Aydemir, C. (2011). Küreselleşmenin tarihsel gelişimi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(1), 14-36.
- Khabtagaeva, B. (2019). *Language contact in Siberia: Turkic, Mongolic, and Tungusic loanwords in Yeniseian*. Brill.
- Llamas, C. & Mullany, L. & Stocwell, S. (Eds.) (2006). *The Routledge Companion to sociolinguistics*. Routledge.
- Lucas, C. & Manfredi, S. (Eds.) (2020). *Arabic and contact-induced change (Contact and multilingualism I)*. Language Science.

- Miyaoka, O. & Sakiyama, O. & Krauss, M. E. (Eds.) (2007). *The Vanishing languages of the Pacific Rim*. Oxford Üniversitesi.
- Moseley, C. (Eds.) (2007). *Encyclopedia of the world's endangered languages*. Routledge.
- Norde, M. & Jonge, B. de & Hasselblatt, C. (2010). *Language contact (New perspectives)*. Jhon Benjamins Yayınevi.
- Özgen, M. & Koşaner, Ö. (2016). *Dünya dillerinden örneklerle dilbilimsel tipoloji*. Pegem Akademi Yayınları.
- Pfandenhauer, K. & Rüdiger, S. & Serreli, V. (Eds.) (2024). *Global and local perspective on language contact*. Language Science.
- Rassadin, V. İ. (2007). *Studies of the history of Turkic-Mongolian linguistic community formation chapter I: The Turkic influence on the lexicon of Mongolian languages*. Kalmuk Devlet Üniversitesi Altay ve Moğol Çalışmaları Bilim Merkezi Yayınları.
- Rautionaho, P. & Parviainen, H. & Kaunisto, M. (Eds.) (2022). *Social and regional variation in world Englishes: Local and global perspective*. Routledge.
- Robbeets, M. ve Akalın, Ş. H. (Eds.) (2025). *7. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kurultayı (21-23 Nisan) / Geçmişten Günümüze Türkçe Dil İlişkileri*. Erkmen Yayıncılık.
- Salminen, T. (2007). Europe and North Asia. *Encyclopedia of the world's endangered languages* (C. Moseley, Ed.). Routledge.
- Sarı, M. (2008). *Türkçenin batı dilleriyle ilişkisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- SIL (Summer Institute of Linguistics) (<https://www.sil.org>, erişim tarihi: 30 Ocak 2025).
- Siemund, P. & Kintana, N. (2008). *Hamburg studies on multilingualism 7: Language contact and contact languages*. Jhon Benjamins.
- Siemund, P. (2008). Language contact. In *Hamburg studies on multilingualism 7: Language contact and contact languages* (P. Siemund & N. Kintana, Eds.) (pp. 3-11). Jhon Benjamins.
- Skutnabb Kangas, T. & Phillipson, R. (2017). Linguistic human rights, past and present. In *Languages rights* (T. Skutnabb Kangas & R. Phillipson, Eds.) (pp. 28-67). Routledge.
- Stolz, T. (2008). Total reduplication vs. echo-word formation in languages situations. In *Hamburg studies on multilingualism 7: Language contact and contact languages* (P. Siemund & N. Kintana, Eds.) (pp. 107-132). Jhon Benjamins.
- Şçerbak, A. (2019). *Eski dönem Türk-Moğol dil ilişkileri (8.-14. yy)* (R. Alimov, Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- The Endangered Languages Project (<https://www.endangeredlanguages.com>, erişim tarihi: 03.06.2025).

- Thornburg Panther, L. & Fuller, J. M. (Yay.) (2006). *Studies in contact linguistics (Essay in honor of Glenn G. Gilbert)*. Peter Lang Yayınları.
- Tuten, N. D. (2006). Koineization. In *The Routledge Companion to sociolinguistics* (C. Llamas & L. Mullany & P. Stocwell, Eds.) (pp.185-190). Routledge.
- Vendryes, J. (1996). *Language- A linguistic introduction to history* (Paul Radin, Çev.). Routledge.
- Venneman, T. (2011). English as a contact language. *Anglia*, 129, 217-257.
- Weinreich, U. (2010). *Languages in contact (Findings and problems)*. De Gruyter.
- Weinreich, U. (2011). *Languages in contact: French, German and Romansh in twentieth-century Switzerland*. Jhon Benjamins.
- What is Bedouin-Type Arabic? (WIBARAB) Project (<https://www.wibarab.acdh.oeaw.ac.at>, erişim tarihi: 12.07.2025).
- Winford, D. (2019). Theories of language contact. In *The Oxford handbook of language contact* (A. P. Grant, Ed.) (pp. 51-74). Oxford University.
- Winter, W. (Ed.) (1996). *Language contact in the Arctic (Nothern Pidgins and contact languages)*. Mouton de Gruyter Yayınları.
- Yüceol Özezen, M. (2018). Dil karşılaşmalarında trajik bir son: Dil ölümü. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 149-157.
- Yüceol Özezen, M. (2021a). Dilbilimsel tipoloji ve Türkçe. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 49, 117-133.
- Yüceol Özezen, M. (2021b). Arapça ve lehçeleri üzerine yeni bir yayın ve Türkçe dil ilişkileri bakımından önemi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 1042-1048.
- Yüceol, H. M. (2025). *Fitne ve fitnenin ekonomisi*. Karahan Kitabevi.
- Yükselen Peler, G. ve Irgatoğlu, A. (Eds.). (2025). *Tehlikedeki Türk Dilleri (Çeviriler Kitabı) 1-2*. Post Yayınevi.
- Zengin, E. (2017). Türkçenin diğer dillerle etkileşimi ve sonuçları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 293-299.
- Zenner, E. & Backus, A. & Winter-Froemel, E. (Eds.) (2019). *Cognitive contact linguistics: Placing usage, meaning and mind at the core of contact-induced variation and change*. Mouton de Gruyter.

EXTENDED ABSTRACT

World history is also a history of human mobility. The most important linguistic consequence of human mobility is language contacts and language interactions. However, what is meant here is not individual human mobilities that can affect the individual's personal language use and discourse. While individual movements of people do not generally pose a threat to a language, larger movements (crowded new settlements, migrations, asylums, etc.) generally mean that at least two languages come into contact with each other, being open to influences from each other, and at least two languages come into contact with each other in a way that gives many important linguistic results. On the other hand, it is known that human mobility has existed throughout human history. This raises the possibility that there is no complete sterilization in the linguistic sense, as in many social phenomena (traditions, practices, beliefs, food culture, music, etc.), and that languages may not be pure in terms of their internal structure as well as their external structure. Accordingly, there is always the possibility that the structural features, tendencies and preferences that seem essential to a language user, or even to a researcher of that language, and that seem to belong only to him/her and therefore are thought to be absolute (unchanged and will not change), are a result of contacts in the distant or recent past, a faded legacy of linguistic interactions. The views that there is no human mobility, language interactions, and that there is no pure language and that there is no reliable evidence that a language has always remained isolated throughout history have led to the emergence of a discipline expressed in a clearer term in the world of linguistics as of the 1990s: *Contact linguistics*. It seems that contact linguistics was born as a result of sociolinguistics reproducing itself in the face of realities such as migrations, relocations and searches for new homes in the world. In other words, contact linguistics, which is essentially on its way to becoming an autonomous linguistic discipline, creates its own terminology, develops its own methods, and is also considered theoretically, emerged from sociolinguistics. However, the language researcher has to be interdisciplinary and think multiple times due to his subject. In this context, contact linguistics also has intersections with geography, history, anthropology, ethnology, political science and law.

Although contact linguistics seems to be a new linguistic discipline, language relations have long been a subject that has been addressed at the level of vocabulary by researchers both in the Western scientific world and in Turkey -especially through articles and papers. What lexical copies (quotations, borrowings) there are in the target language from other languages and what lexical units the target language copies into other languages have long attracted the attention of language researchers. In fact, it can be seen that lexical exchanges are a semi-popular and entertaining topic, often used by non-expert language users as an easy means of reinforcing their sense of national belonging. However, language relations studies carried out within the framework of contact linguistics try to reveal the principles of copying from or to a language (for example, durability, weakness, attractiveness) and evaluate all kinds of phonological, morphological, syntactic and semantic effects.

Contact linguistics researchers briefly ask these questions: "What happens to languages that come into contact? Do new languages arise as a result of language encounters? What are the process and stages of the emergence of new languages? Does one of the languages that meet die? If it dies, when or how does it die? Is it possible for dead languages to live again? What are the macro or micro language areas (regions) in the world? What has happened or is happening in terms of language relations in these areas? Specifically, what are the diachronic and synchronic language relations of a language and how has this language been affected by these relations? What linguistic attitudes do language groups exhibit when encountering another language? What are the attitudes and legal responsibilities of states towards multilingualism? What are the social and cultural consequences of multilingualism?" In this process, they often act together with the fields

of language documentation, language atlas and language typology. As can be seen, contact linguistics researchers try to address not only the linguistic consequences of language contacts but also their mental/cognitive, social, historical, political and legal dimensions. The political and legal dimension of the issue turns contact linguistics into one of the most challenging fields of study: To what extent will the contact linguistics researcher be responsible for the political consequences of language relations, where and how much should the language researcher be involved in language activism?

In this context, countless studies have been done, especially in Western literature, and continue to be done. In the early studies, most of which were titled handbooks and published by the world's most important publishing houses, language relations / language interactions were discussed more theoretically and -despite the difficulty of the subject- basic principles were determined. Studies conducted after 2000 focused more on the relations of a specific language area or a specific language.

The relationship of Turkish with other languages and the determination of borrowed or given lexemes have long been a popular research topic for language researchers in Turkey, and this subject has been frequently addressed with small-volume studies (articles and papers). However, Turkey is still far from the accumulation of Western literature in terms of contact linguistics studies. World languages aside, there are almost no books or project studies that deal with the situation of Turkic languages other than Turkish, or more specifically, the linguistic diversity in Turkey, with contact linguistics methods and theories. Large-scale studies to be carried out in this field will reveal what the place of Turkish really is among world languages, which features are truly unique to it, which features it shares with a language it comes into contact with, or whether it has directly copied these features from the languages it comes into contact with.